

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA MIASTA WĘGROWA NA LATA 2024-2027

OPRACOWANIE:
Marta Danielska, Jakub Danielski
gez2.wroclaw@gmail.com

WRZESIEŃ 2023

Spis treści

1. Wstęp	3
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami	3
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	4
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	10
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	10
4.2. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	12
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	16
5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie miasta ..	16
5.2. Charakterystyka krajobrazu kulturowego miasta Węgrowa ze wskazaniem obszarów i obiektów o szczególnym znaczeniu	20
5.2.1. Charakterystyka miasta.....	20
5.2.2. Historia miasta Węgrowa	21
5.3. Krajobraz kulturowy	23
5.4. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla miasta.....	26
5.5. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	30
5.5.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	30
5.5.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków	32
5.5.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego	32
5.6. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	35
5.6.1. Zabytki archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków.....	37
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego miasta – analiza SWOT	39
7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami	41
8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami	43
9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	44
9.1. Dotacje.....	45
9.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe	48
9.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego	50
9.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe	51
10. Podsumowanie.....	53
11. Bibliografia.....	54
12. Spis tabel	54
13. Załączniki	54

1. Wstęp

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta Węgrowa na lata 2024-2027 (zwany dalej GPOnZ) stanowić będzie element polityki samorządowej, pozwalający na podejmowanie zaplanowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Jako materiał bazowy może być wykorzystywany przez środowiska badawcze i naukowe, właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych oraz osoby zainteresowane kulturą i dziedzictwem kulturowym. Opracowanie służyć będzie rozwojowi gminy poprzez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystania zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne.

W GPOnZ wskazano działania skierowane na poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Dokument uwzględnia uwarunkowania prawne, zewnętrzne oraz wewnętrzne w zakresie ochrony materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Wskazane w nim kierunki działania, tzw. priorytety, szczegółowo opisują zakres oraz cel danego zamierzenia. Realizacja celów zawartych w GPOnZ poprawi w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, wzmocni lokalne wartości oraz wspólne korzenie.

W dokumencie określono również źródła finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wraz z jego otoczeniem. Finansowanie może odbywać się ze źródeł publicznych (np. budżet państwa, budżet własny gminy, budżet jednostek samorządowych – powiatu i województwa, środki unijne, inne źródła zagraniczne), a także ze źródeł prywatnych (osób fizycznych, organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji, osób prawnych itp.).

Niniejsze opracowanie stanowi kontynuację Gminnego programu opieki nad zabytkami dla Miasta Węgrowa na lata 2015-2018 przyjętego Uchwałą Nr XIII/80/2015 Rady Miejskiej Węgrowa z dnia 28 października 2015 r. oraz Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Węgrowa na lata 2019-2022 przyjętego Uchwałą Nr X/55/2019 Rady Miejskiej Węgrowa z dnia 25 czerwca 2019 r. GPOnZ został zaktualizowany w zakresie potencjału dziedzictwa kulturowego i źródeł finansowania oraz dostosowany do zmieniających się realiów dotyczących opieki nad zabytkami w części analizy SWOT, celów i działań.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania GPOnZ stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

W świetle ustawy, ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem „opieka nad zabytkami” ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie

zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego, a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Zapisy ww. ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym (o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ponadto ustawa dookreśla zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania GPOnZ, w szczególności są to:

1. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
2. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
3. Wyekspozowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
4. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
5. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
6. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie jego ochrony, określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

• **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. – Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483 z późn. zm.) w przepisach:

– **Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

– **Art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”; **ust. 2:** „Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkającym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

– **Art. 86:** „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

• **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (Dz. U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

– **Art. 3**, który definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

– **Art. 4**, który objaśnia, że ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

– **Art. 5**, który określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii kultury”.

– **Art. 6**, który klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (...),

- f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.
2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

– **Art. 7**, który określa formy ochrony zabytków:

- 1) wpis do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Wpisy do rejestru są wolne od opłat (art. 9). Skreślenie z rejestru zabytków następuje na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy, lub z urzędu, na podstawie decyzji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (art. 13). Na podstawie tej decyzji wojewódzki konserwator zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie wpisu z księgi wieczystej i z katastru nieruchomości. Informacja o skreśleniu ogłaszana jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wykreślenia wolne są od opłat (art. 14). Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków – na wniosek właściciela tego zabytku (art. 10). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o wpisie z urzędu – w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;

- 2) uznanie za pomnik historii;

- 3) utworzenie parku kulturowego;

- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

– **Art. 16 ust. 1**: „Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej”.

– **Art. 17**, który określa zakazy i ograniczenia na terenie parku kulturowego dotyczące: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej; zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych; umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1; zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury; składowania lub magazynowania odpadów.

– **Art. 18:** „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

– **Art. 19,** który wskazuje, że: „1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

– **Art. 20,** który mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenów.

– **Art. 21:** „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

– **Art. 22:** „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;

2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

– **Art. 81:** „1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

2. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.”

– **Art. 89.** który wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

• **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (Dz. U. z 2023 r. poz. 40 z późn. zm.), gdzie w art. 7 ust. 1 pkt 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury (...) oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach, w tym w:

• **Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (Dz. U. z 2023 r. poz. 977);

• **Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane** (Dz. U. z 2023 r. poz. 682 z późn. zm.);

• **Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska** (Dz. U. z 2022 r. poz. 2556 z późn. zm.);

• **Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (Dz. U. z 2023 r. poz. 1336);

• **Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (Dz. U. z 2023 r. poz. 344 z późn. zm.);

• **Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (Dz. U. z 2020 r. poz. 194 z późn. zm.);

• **Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie** (Dz. U. z 2023 r. poz. 571 z późn. zm.);

• **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań**

architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 81);

- Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2021 poz. 56);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2022 r. poz. 1388);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 16 kwietnia 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2021 r., poz. 731);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304) ze zmianą Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 3 lutego 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2006 r. nr 24 poz. 181);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2022 r. poz. 385);
- Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 r. poz. 2393).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

GPOnZ odwołuje się do dokumentów, które połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym.

GPOnZ w swoich działaniach programowych nawiązuje do polityki krajowej szczególnie w zakresie poprawy stanu zabytków poprzez przekazywanie środków z budżetu gminy, wykorzystywania dziedzictwa kulturowego w promocji gminy, poprawy przepływu informacji pomiędzy gminą, organami ochrony zabytków oraz mieszkańcami, a także udostępnianiem informacji o zasobie zabytkowym gminy. Ważnym elementem jest również wspieranie działań z zakresu utrzymywania lokalnych tradycji kulturowych oraz wprowadzenie elementów lokalnego dziedzictwa do procesu edukacji oraz działań kulturalnych.

GPOnZ zbieżny jest ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w następujących dokumentach:

• Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) zwana SOR została przyjęta Uchwałą Nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej Uchwałą Nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa, która określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągania oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

1) Obszar e-państwo – kierunek interwencji:

1. Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Wyznaczony projekt strategiczny:

Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2) Kapitał ludzki i społeczny – kierunek interwencji:

4. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.

Działania do 2030 r.:

– Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).

– Wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

• Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 zwana SRKS została przyjęta Uchwałą Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. To kontynuacja i aktualizacja Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020. SRKS jest jednym z instrumentów realizacji Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule SRKS: współdziałanie, kultura, kreatywność. Są to:

- obszar 1: Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,
- obszar 3: Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

Pełniejszego wykorzystania wymaga wpływ wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego, m.in. w wymiarze budowania tożsamości i kształtowania postaw obywatelskich. Wydarzenia, inicjatywy i zasoby o charakterze kulturalnym mogą wzmacniać poczucie wspólnoty i tożsamości, cementować środowiska lokalne, stwarzać przestrzeń do poszukiwań i inspiracji oraz stanowić miejsce spotkań dla różnych grup wiekowych i zawodowych. Niski poziom kapitału społecznego oraz podziały społeczne utrudniają budowanie wspólnoty państwowej, a także wpływają na osłabienie więzi z państwem i jego instytucjami.

Znaczenie kultury dla rozwoju i jakości kapitału społecznego jest wieloaspektowe. Z jednej strony warunkuje ona zachowania i postawy, ustanawia kody i sposoby komunikowania oraz organizacji społeczeństwa, z drugiej zaś stanowi zasób materialnych i niematerialnych dóbr, które tworzą fundament tożsamości i spoiwo społeczności. Potencjał kulturowy determinuje więc w istotnym zakresie sposoby podejmowania decyzji, umożliwia budowanie atmosfery otwartości i wzajemnego zaufania. Dziedzictwo kulturowe, umożliwiając budowanie i utrwalanie wspólnej tożsamości, jest kluczowym elementem potencjału kulturowego i stanowi bezcenny zasób, który powinien być wykorzystany dla obecnego i przyszłego rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków.

Projekt zakłada trzy cele szczegółowe Strategii, które obejmują:

1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne poprzez: usprawnienie mechanizmów wspierania i współpracy instytucji publicznych z obywatelami, rozwój i wzmacnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej.
2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich poprzez: tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze, ochronę dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury, digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury, umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę, wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.
3. Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego kraju przez sektory kultury i kreatywne poprzez: wzrost udziału sektorów kreatywnych w rozwoju gospodarczym kraju, rozwój kompetencji zawodowych na potrzeby branż kreatywnych, wzmocnienie potencjału kreatywnego społeczeństwa.

W ramach celu szczegółowego 2 SRKS wyróżniono ponadto następujące priorytety:

- 2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze.
- 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury.
- 2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.
- 2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę.
- 2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

Poniżej zostały przedstawione projekty, które związane są pośrednio z ochroną dziedzictwa kulturowego oraz których okres realizacji wykracza powyżej 2021 r. Projekty strategiczne SOR przypisane do zakresu interwencji SRKS:

- Narodowy Program Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego – program obejmujący takie działania, jak: rozwój instytucji dialogu obywatelskiego, zniesienie barier rozwojowych dla organizacji społeczeństwa obywatelskiego, reformę systemu finansowania organizacji przez państwo, edukację obywatelską i historyczną oraz rozwój wolontariatu.
- Niepodległa – program budowania kapitału społecznego i wspólnoty obywatelskiej, zogniskowany wokół obchodów 100. rocznicy odzyskania niepodległości Polski, obejmujący m.in. kształtowanie postaw patriotycznych, budowanie pamięci zbiorowej i spójnego wizerunku Polski, włączanie obywateli do działania na rzecz dobra wspólnego.
- Pakiet dla Przemysłów Kreatywnych – ukierunkowany na wsparcie innowacyjnych produktów sektorów kultury i kreatywnych. Pakiet umożliwia budowanie przewagi konkurencyjnej w sektorze i przeciwdziałanie odpływowi kapitału kreatywnego. Proponowane działania obejmują m.in. wprowadzenie zachęt dla realizacji produkcji audiowizualnych w Polsce, wprowadzenie wakacji podatkowych dla firm z sektora kreatywnego, ustanowienie tzw. szybkiej ścieżki podatkowej dla międzynarodowych produkcji z segmentu audiowizualnego.
- Program Klub – program wspierający działalność klubów sportowych (skierowaną do dzieci i młodzieży), które stanowią lokalne centra aktywności społecznej oraz są miejscem aktywnego spędzania czasu, budowania więzi społecznych i rozwijania kompetencji, takich jak umiejętność pracy w grupie, wytrwałość czy pracowitość.
- Rozwój Czytelnictwa – projekt ma na celu poprawę stanu czytelnictwa w Polsce poprzez wzmacnianie roli bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych jako lokalnych ośrodków życia społecznego stanowiących centrum dostępu do kultury i wiedzy.

Wypracowana lista projektów strategicznych SRKS obejmuje m.in.:

- Rozwój turystyki kulturowej – projekt ma na celu realizację działań systemowych dotyczących zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii, w tym dofinansowanie prac konserwatorskich oraz projektów wspierających proces upowszechniania dziedzictwa kulturowego i jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami. Celem projektu jest stymulowanie rozwoju społeczno-gospodarczego poprzez wzrost atrakcyjności turystycznej opartej na zasobach kulturowych.

4.2. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu GPOnZ omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Miasta Węgrowa wynikające z dokumentów na poziomie:

- wojewódzkim: Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+. Innowacyjne Mazowsze, Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego, Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022-2025;
- powiatowym: Strategia Terytorialna Partnerstwo Razem dla rozwoju Doliny Liwca.

GPOnZ jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi ww. dokumentach.

• Strategia rozwoju województwa mazowieckiego 2030+. Innowacyjne Mazowsze

Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+. Innowacyjne Mazowsze została przyjęta uchwałą nr 72/22 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 24 maja 2022 r. Strategia jest dokumentem, którego zapisy powinny mieć wpływ na kształt przyszłego rozwoju przez określenie długookresowych procesów rozwojowych w regionie.

Za cel główny przyjęto „Zapewnienie wysokiej jakości życia poprzez trwałe i zrównoważony przestrzennie rozwój województwa, służący wzrostowi znaczenia regionu w Europie i na świecie, przy poszanowaniu zasobów środowiska”. Jego realizacja odbywać się będzie poprzez pięć celów strategicznych.

Do każdego celu przypisane zostały kierunki działań, z zaznaczeniem kierunków priorytetowych, oraz działania.

W obszarze kultura i dziedzictwo wskazano cel – Mazowsze bogate kulturowo.

Kierunek działania: Ochrona i wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego.

Działania:

- Wspieranie prac konserwatorskich (w tym restauratorskich, renowacyjnych, rewaloryzacyjnych), rewitalizacja obiektów i obszarów zabytkowych oraz kulturowych.
- Adaptacja obiektów zabytkowych do nowych funkcji, w tym kulturalnych, turystycznych i społecznych.
- Inwentaryzacja i digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego.

Kierunek działania: Wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego, potencjału kulturowego i turystycznego dla rozwoju gospodarczego i promocji województwa.

Działania:

- Zwiększenie atrakcyjności turystycznej w oparciu o walory kulturowe i przyrodnicze.
- Rozwój infrastruktury turystycznej i okołoturystycznej.
- Wspieranie rozwoju różnych form turystyki, produktów oraz wydarzeń turystycznych.
- Wspieranie działalności stowarzyszeń i organizacji, w tym o znaczeniu międzynarodowym.
- Ochrona, pielęgnowanie i promowanie spuścizny kulturowej (materialnej i niematerialnej), w tym podnoszenie świadomości kulturowej.
- Kreowanie ośrodków i kształtowanie regionalnej tożsamości kulturowej.
- Wspieranie i promocja różnorodności kulturowej.
- Wspieranie przedsiębiorczości i współpracy w obszarze kultury, dziedzictwa kulturowego i turystyki.

Kierunek działania: Upowszechnianie kultury i twórczości.

Działania:

- Rozwój infrastruktury kultury, wydarzeń i projektów kulturalnych.
- Wspieranie rozwoju edukacji kulturalnej i artystycznej.
- Wspieranie rozwoju przemysłu kreatywnego.
- Wzmacnianie uczestnictwa w kulturze, w tym poprzez technologię cyfrową (e-kultura, digitalizacja).

Kierunek działania: Kreowanie miast i wsi jako centrów aktywności kulturalnej i turystycznej.

Działania:

- Wspieranie ośrodków miejskich i wiejskich w upowszechnianiu potencjału kultury wraz z rozwojem funkcji turystycznych.
- Promowanie potencjału kulturowego Warszawy.

W Strategii opisano dziedzictwo kulturowe

Województwo mazowieckie wyróżnia się w skali kraju pod względem liczby zabytków objętych formami ochrony, co świadczy o bogactwie dziedzictwa kulturowego. Duża liczba zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (7949) plasuje województwo na drugim miejscu w Polsce, za województwem dolnośląskim. Wyróżnia przewagą pod względem liczby zabytków na 10 tys. ha odznacza się region Warszawski stołeczny (61,63), w którym wartość ta jest ponad czterokrotnie wyższa niż w regionie Mazowieckim regionalnym.

Najlepiej zachowanymi zabytkami w województwie są obiekty sakralne. Stanowią one kategorię zabytków, która utrzymuje ciągłość użytkowania zgodnie z ich pierwotną funkcją. Ponadto, ze względu na duże wartości historyczne i artystyczne, zabytki te podlegają szczególnej ochronie i są na bieżąco konserwowane i remontowane.

Województwo zajmuje szóste miejsce w kraju pod względem liczby pomników historii (8) oraz trzecie ze względu na liczbę parków kulturowych (4).

Województwo posiada – nieobjęte formami ochrony zabytków – zasoby kulturowe o szczególnych wartościach historycznych i kulturowych. W procesie budowania tożsamości regionalnej w województwie ważną rolę pełnią ośrodki budowania tożsamości kulturowej. Spośród 41 ośrodków wyróżnionych w województwie, 85% znajduje się w regionie Mazowieckim regionalnym.

Dużym zagrożeniem dla przestrzeni kulturowej województwa jest zróżnicowany stan zachowania zabytków. Istotnymi barierami dla zachowania obiektów zabytkowych są m.in.: brak użytkowania, niedostateczne zabezpieczenie, niewystarczająca ilość prac konserwatorskich i środków finansowych oraz nietrwałość budulec (np. obiekty drewniane charakterystyczne dla regionu Mazowieckiego regionalnego). Czynnikiem utrudniającym objęcie odpowiednią ochroną zabytków w województwie jest również ich duże rozproszenie przestrzenne.

Postępująca presja urbanistyczna utrudnia ochronę krajobrazów kulturowych. Proces urbanizacji stwarza zagrożenie dla cennych obszarów kulturowych. Warszawa jest jednym z najbardziej narażonych na presję urbanistyczną miast ze względu na swój dynamiczny rozwój. Ważne w zakresie ochrony różnorodności kulturowej jest podnoszenie świadomości mieszkańców i wykorzystanie potencjału kulturowego dla celów turystycznych.

W Strategii opisano także kulturę i turystykę.

• **Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego**

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego został przyjęty uchwałą nr 22/18 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 19 grudnia 2018 r.

Plan stanowi element systemu planowania przestrzennego i pełni w nim funkcję koordynacyjną między planowaniem krajowym a planowaniem lokalnym. Plan nie jest aktem prawa miejscowego – jest aktem kierownictwa wewnętrznego wiążącego organy i jednostki organizacyjne samorządu województwa.

W Planie wyznaczono ochronę dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu kulturowego. Określono następujące działania:

1. Realizację zadań wskazanych w wojewódzkim programie opieki nad zabytkami.
2. Zachowanie i kreowanie ładu przestrzennego, zachowanie walorów krajobrazu kulturowego oraz kształtowanie pasm przyrodniczo-kulturowych o znaczeniu regionalnym poprzez:
 - przeciwdziałanie negatywnym efektom urbanizacji i rurbanizacji;
 - wzmacnianie przestrzennych walorów obiektów oraz układów przestrzennych (w tym obiektów i obszarów przemysłowych) poprzez rewitalizację, restaurację oraz rekultywację;
 - ochronę, rewitalizację i rewaloryzację obiektów i obszarów historycznych (zwłaszcza architektury drewnianej i przemysłowej, dworskiej, obronnej, dorobku nauki i techniki) w tym zabytków mających znaczenie symboliczne;
 - odbudowę i rekonstrukcję dóbr należących do światowego i krajowego dziedzictwa po zniszczeniu w wyniku konfliktów zbrojnych lub katastrof spowodowanych zagrożeniami naturalnymi;
 - wykorzystanie sieci miast historycznych oraz atrakcji krajobrazowo-architektonicznych m.in. dla wyznaczania szlaków turystyki kulturowej;
 - tworzenie muzeów;
 - ochronę regionów etnograficznych oraz krain historycznych, jako cennych i charakterystycznych krajobrazów kulturowych, również jako element współpracy oraz rozwoju powiązań z sąsiadującymi województwami.

• Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022-2025

Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022-2025 został przyjęty uchwałą nr 1721/267/21 Zarządu Województwa Mazowieckiego z dnia 26 października 2021 r.

Jest to podstawowy dokument służący inicjowaniu, wspieraniu oraz koordynowaniu prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechnianiu i promowaniu dziedzictwa kulturowego przez jednostki samorządu terytorialnego.

W Programie wyznaczono obszary strategiczne oraz zdefiniowano trzy problemy kluczowe. W odpowiedzi na zdiagnozowane kluczowe problemy wyznacza się trzy OBSZARY STRATEGICZNE (obszary koncentracji działań), w których będą lokowane propozycje rozwiązań tych problemów, a więc – poszczególne cele strategiczne i przedsięwzięcia służące realizacji tych celów.

KLUCZOWY PROBLEM:	OBSZAR STRATEGICZNY
Niewystarczająca świadomość wartości dziedzictwa wśród interesariuszy, niewłaściwe postawy interesariuszy wobec dziedzictwa. Edukacja kształtująca świadomość i postawy	Edukacja kształtująca świadomość i postawy
Potrzeba dalszej optymalizacji dostępu do środków finansowych na opiekę nad zabytkami	Optymalizacja systemu dostępu do środków
Potrzeba dalszego doskonalenia narzędzi działania w zakresie opieki nad zabytkami	Wypracowanie skutecznych narzędzi działania

Obszar strategiczny A: Edukacja kształtująca świadomość i postawy.

Cel A.1. Wsparcie edukacyjne samorządów lokalnych i właścicieli zabytków.

Przedsięwzięcie A.1.1. Mazowieckie Forum Dziedzictwa (MFD).

Przedsięwzięcie A.1.2. Dziedzictwo niematerialne – na krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego – kontynuacja.

Przedsięwzięcie A.1.3. Konkurs „Renowacja Roku Zabytków Mazowsza” – kontynuacja.

Cel A.2. Kształtowanie postawy zainteresowania dziedzictwem.

Przedsięwzięcie A.2.1. „Odkrywamy nasze dziedzictwo” – coroczny konkurs fotograficzny – kontynuacja.

Przedsięwzięcie A.2.2. Tożsamość lokalna – wartość unikalna (kontynuacja w nowej formie).

Obszar strategiczny B. Optymalizacja systemu dostępu do środków.

Cel strategiczny B.1. Zoptymalizowanie systemu dotacji wojewódzkich.

Przedsięwzięcie B.1.1. Dotacje do prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy obiektach zabytkowych – kontynuacja.

Cel strategiczny B.2. Dbłość o zabytki własne województwa.

Przedsięwzięcie B.2.1. Finansowanie prac przy obiektach zabytkowych, których właścicielem jest Samorząd Województwa Mazowieckiego – kontynuacja.

Obszar strategiczny C. Skuteczne narzędzia działania.

Cel strategiczny C.1. Ograniczanie ryzyka utraty najbardziej zagrożonych elementów dziedzictwa

Przedsięwzięcie C.1.1. Dokumentacja zabytków architektury XX wieku województwa mazowieckiego.

Przedsięwzięcie C.1.2. Inwentaryzacja i wyodrębnienie typów zabudowy drewnianej województwa – kontynuacja

Przedsięwzięcie C.1.3. Konkurs „Dom w krajobrazie” – kontynuacja.

Przedsięwzięcie C.1.4. Nasza żywa tradycja – kontynuacja.

Cel strategiczny C.2. Wzmocnienie potencjału promocyjnego zabytków.

Przedsięwzięcie C.2.1. Tworzyć system promocji mazowieckiego dziedzictwa w serwisach internetowych.

Przedsięwzięcie C.2.2. Mazowieckie konserwacje.

Przedsięwzięcie C.2.3. Mazowiecki System Informacji Przestrzennej – Zabytki.

• **Strategia Terytorialna Partnerstwo Razem dla rozwoju Doliny Liwca**

Strategia Terytorialna Partnerstwo Razem dla rozwoju Doliny Liwca została opracowana w 2021 r. Obejmuje horyzont czasowy skorelowany z budżetem finansowym UE na lata 2021-2027 z perspektywą do 2030 r.

Dokument ten jest pierwszym tego typu opracowaniem, sporządzonym we współpracy 9 gmin i powiatu węgrowskiego, tj.: Powiatu Węgrowskiego, Miasta Węgrów, Gminy Liw, Gminy Strachówka, Gminy Stoczek, Gminy Sadowne, Gminy Miedzna, Gminy Łochów, Gminy Jadów oraz Gminy Korytnica. Strategia terytorialna stanowi wyraz wspólnej polityki partnerskich gmin w perspektywie czasowej do 2030 roku.

Wizja Partnerstwa „Razem dla Rozwoju Doliny Liwca” w 2030 roku: Dolina Liwca zielonym mostem Mazowsza. Obszar zrównoważonego rozwoju łączący historię z teraźniejszością, wykorzystujący zasoby naturalne i kulturowe oraz potencjał społeczny i zaawansowane technologie do budowania wysokiej jakości życia i atrakcyjności.

Misją Partnerstwa „Razem dla Rozwoju Doliny Liwca” jest podniesienie atrakcyjności obszaru partnerstwa poprzez współpracę budującą spójność turystyczną, środowiskową, kulturową, gospodarczą i społeczną w oparciu o zasoby z wykorzystaniem najnowszych technologii.

Wizja obszaru partnerstwa będzie urzeczywistniana dzięki koncentracji na osiągnięciu następujących 3 celów strategicznych:

- Cel 1 sfera gospodarcza: Wzmocniony sektor przedsiębiorstw obszaru partnerstwa Razem dla Rozwoju Doliny Liwca.
- Cel 2 sfera społeczna: Dolina Liwca – obszar przyjazny rodzinie, z nowoczesnymi usługami edukacyjnymi, rekreacyjnymi i społecznymi.
- Cel 3 sfera środowiskowo-przestrzenna: Dolina Liwca - ekologiczny most regionu. Obszar o wysokiej jakości środowiska naturalnego ze zrównoważoną infrastrukturą komunikacyjną i komunalną.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie miasta

Poniżej omówiono obowiązujące dokumenty miejskie, które dotyczą dziedzictwa kulturowego:

• **Strategia Rozwoju Miasta Węgrowa na lata 2021-2030**

Strategia Rozwoju Miasta Węgrowa na lata 2021-2030 została przyjęta Uchwałą Nr LVI/363/2022 Rady Miejskiej Węgrowa z dnia 24 listopada 2022 r.

Strategia stanowi dokument bazowy, który określa, jakie działania powinny być wdrażane, aby wspierać dalszy rozwój Miasta Węgrowa, przede wszystkim w sferze społecznej i gospodarczej, ale także wpływać na ożywienie sfery kulturalnej i turystycznej z uwzględnieniem zasad zrównoważonego rozwoju.

Wizja: W roku 2030 miasto Węgrów jest miejscem atrakcyjnym dla mieszkańców, otwartym dla turystów i inwestorów z dobrze rozwiniętą infrastrukturą społeczną i techniczną oraz dbającym o swoje środowisko przyrodniczo-kulturowe.

Misja: Zaspokajanie zbiorowych potrzeb mieszkańców poprzez rozbudowę bezpiecznej infrastruktury społecznej i technicznej, tworzenie dogodnych warunków dla rozwoju przedsiębiorczości i turystyki z uwzględnieniem zasad zrównoważonego rozwoju oraz z zachowaniem istniejących walorów kulturowych i przyrodniczych miasta i Doliny Liwca.

W Strategii określono trzy cele strategiczne w wymiarze społecznym, gospodarczym i przestrzennym:

Wymiar społeczny: Poprawa jakości życia mieszkańców oraz wzrost atrakcyjności osiedleńczej Węgrowa.

Wymiar gospodarczy: Wzrost atrakcyjności turystyczno-gospodarczej Węgrowa.

Wymiar przestrzenny (środowisko i infrastruktura): Zrównoważone kształtowanie ładu przestrzennego i ochrona środowiska.

W obszarze ochrony dziedzictwa kulturowego można wskazać następujące cele strategiczne, które realizowane będą poprzez cele operacyjne:

Cel strategiczny: Poprawa jakości życia mieszkańców oraz wzrost atrakcyjności osiedleńczej Węgrowa.

Cel operacyjny: Podnoszenie standardów infrastruktury społecznej, technicznej i drogowej.

Zaplanowane działania obejmują m.in. poprawę stanu technicznego, wyposażenia i dostępności obiektów użyteczności publicznej oraz usług w nich świadczonych, co ma wpłynąć na zwiększenie jakości usług edukacyjnych i kulturalnych na terenie Miasta Węgrowa. Promocja Miasta Węgrowa powinna być oparta na jego walorach krajobrazowo-turystycznych, historii i kulturze związanej z Węgrowem, obejmującej m.in. mecenat J.D. Kasińskiego oraz legendy o Twardowskim. W związku z czym, przewidziano działania poprawiające stan obiektów zabytkowych i instytucji kultury, chroniące dziedzictwa kulturowe miasta oraz zwiększające dostępność do oferty kulturalnej Węgrowa. Jednym z zadań zaplanowanych w ramach niniejszego celu jest zwiększenie oferty Węgrowskiego Ośrodka Kultury i Miejskiej Biblioteki Publicznej skierowanej dla mieszkańców miasta, dążącej do zapewnienia im rozbudowanej i dostosowanej do różnych grup wiekowych oferty kulturalnej.

Cel strategiczny: Wzrost atrakcyjności turystyczno-gospodarczej Węgrowa.

Cel Operacyjny: Wzrost atrakcyjności turystycznej i inwestycyjnej Miasta

W ramach celu przewidziano zadania związane z rozwojem współpracy międzynarodowej miasta Węgrowa, prowadzeniem efektywnej promocji miasta wraz z rozwojem Punktu Informacji Turystycznej oraz zagospodarowanie rynku na cele gastronomiczne i turystyczne, co ma sprzyjać rozwojowi działalności turystyczno-gospodarczej miasta.

W Strategii Terytorialnej Partnerstwa „Razem da Rozwoju Doliny Liwca” zaplanowano zadanie pn. „Dolina Liwca perłą turystyczną Mazowsza”. Projekt ten powstał na potrzeby obszaru funkcjonalnego Doliny Liwca. Działania w nim przewidziane mają charakter ponadlokalny i obejmują cały obszar funkcjonalny, w tym też Miasto Węgrów. Zadanie to obejmuje szereg inwestycji dążących m.in. do stworzenia kompleksowego zagospodarowania turystycznego rzeki Liwiec, ze szczególnym uwzględnieniem sportów wodnych. Zakres przedmiotowego zadania przewiduje również działania na obszarze Miasta Węgrowa, w tym:

1. Wdrożenie działań opartych o tereny inwestycyjne Miasta Węgrowa:

- budowę pola namiotowego wraz z niezbędnym wyposażeniem (wodociąg, kanalizacja, oświetlenie, monitoring, ogrodzenie),
- modernizację terenu zalewu w Węgrowie: oświetlenie, mała architektura, monitoring, modernizacja plaży, rozbudowa budynku przy zalewie o dodatkowe natryski, toalety, doposażenie wypożyczalni sprzętu wodnego, doprowadzenie kanalizacji i wodociągu na teren przy zalewie,
- budowę przystani kajakowej wraz z miejscem do rekreacji i wypoczynku, parkingiem, oświetleniem, monitoringiem, tablicami informacyjnymi i stojakami dla rowerów,
- budowę pomostu pływającego dla kajaków na rzece Liwiec wraz z zejściem z ul. Żeromskiego na parking,
- budowę plaży nad Liwcem z niezbędną infrastrukturą,

2. Stworzenie spójnej sieci tras turystycznych – rowerowych:

- inwentaryzację istniejących ścieżek i szlaków,
- inwentaryzację miejsc cennych przyrodniczo, historycznie, a także, w których można nabyć lokalne produkty kulinarne,
- wytyczenie nowych ścieżek (wraz z budową nawierzchni tam, gdzie to niezbędne) oraz ujednolicenie oznakowania istniejących i nowych ścieżek turystyczno-rowerowych,
- uzupełnienie ścieżek w obiekty małej architektury (wiaty, ławki, stoliki, kosze, stacje naprawcze dla rowerów, itp.).

W Strategii omówiono działanie instytucji kultury i turystyki w mieście.

• Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla miasta Węgrów

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla miasta Węgrów został sporządzony w 2005 r. Plan został opracowany zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.

Ochrona zabytków, na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, polega na planowaniu, przygotowaniu i realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich, mających na celu ich uratowanie przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem.

• Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Węgrowa

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Węgrowa zostało przyjęte Uchwałą Nr XV/77/99 przez Radę Miasta Węgrowa z dnia 28 grudnia 1999 r. Obecnie trwają prace nad opracowaniem nowego Studium.

Studium określa politykę przestrzenną miasta, która ma na celu zagwarantowanie zrównoważonego rozwoju wszystkich elementów struktury przestrzennej miasta. Określona polityka przestrzenna stanowi wytyczne koordynacyjne dla sporządzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

W Studium wyznaczono następujące wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i dóbr kultury: Węgrów posiada liczne dobra kultury materialnej oraz szansę odbudowy tradycyjnej miejskiej kultury podlaskiej. Zagrożone są tu jednak przede wszystkim takie wartości jak:

- liczne drewniane domy małomiasteczkowe, które w niektórych rejonach miasta tworzą unikalne kompleksy urbanistyczne;
- wnętrze Rynku Mariackiego, przeciężone ruchem samochodowym (tranzyt, parkingi), pozbawione cech reprezentacyjnej miejskiej przestrzeni publicznej, bez wykształconych funkcji zachęcających do przebywania, wypoczynku, kontaktów społecznych (brak: lokali gastronomicznych, eleganckich sklepów, hotelu, ogródków kawiarnianych, zadbanej zieleni, oświetlenia itp.);
- niedostatecznie chronione i stojące w zaniedbanym otoczeniu takie obiekty zabytkowe jak: dawny klasztor księży komunistów, kościół ewangelicko-augsburski, cmentarz ewangelicki z kaplicą, klasztor poreformacki.

Na mocy ustawy o ochronie dóbr kultury z 1962 r. wpisano do rejestru zabytków następujące obiekty: zespół kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP i Św. Piotra i Pawła, dawny klasztor Księżych Komunistów, zespół dawnego klasztoru reformatów, kościół ewangelicko-augsburski pw. Św. Trójcy z plebanią, kaplicę cmentarza ewangelicko-augsburskiego, zajazd tzw. Dom Gdański przy ul. Rynek 11, zajazd przy ul. Rynek 14, Dom Opieki przy ul. Gdańska 2.

Ponadto zaproponowano wyznaczenie strefy ochrony konserwatorskiej:

- Strefę A – pełnej ochrony historycznej struktury przestrzennej obejmującą: rynek z zabudową przyrynkową, zespół klasztorny poreformacki, cmentarz ewangelicki z otoczeniem, teren wokół pomnika powstańców z 1863 r.;
- Strefę B – ochrony zachowanych elementów zabytkowych obejmującą historycznie rozplanowaną część miasta, łącznie z cmentarzem katolickim, pozostałością cmentarza żydowskiego oraz teren podworski w Klimowiznie;
- Strefę K – ochrony krajobrazu obejmującą tereny przy cmentarzu katolickim oraz wokół dworu w Klimowiznie;
- Strefę E – ochrony ekspozycji obejmującą widok na zespół poklasztorny od drogi do Sokołowa Podlaskiego oraz widok na pomnik powstańców z 1863 r. z drogi do Siedlec.

Wskazano również strefy obserwacji archeologicznych OW, związane ze zewidencjonowanymi stanowiskami archeologicznymi. Ochrona materialnych wartości kulturowych warunkowana jest wpisaniem obiektów do rejestru zabytków. Ochrona walorów zabytkowych miasta w strefach A i B warunkowana jest

wpisaniem znajdujących się w ich granicach zespołów zabudowy do rejestru zabytków, jako założeń urbanistycznych.

Obszary ochrony przyrody:

- Siedlecko-Węgrowski Obszar Chronionego Krajobrazu;
- cenne obiekty przyrodnicze: fragment parku podworskiego w obrębie szpitala – Park Klimowizna, dawny ogród klasztoru poreformackiego – obecnie park im. Armii Krajowej przy ul. Kościuszki, zieleń cmentarza rzymsko-katolickiego, zieleń cmentarza ewangelickiego, drzewostan przy ul. Kościuszki – między kościołem farnym, a poreformackim oraz obiekty o statusie pomników przyrody, głaz narzutowy – obecnie pomnik pamięci Powstania Styczniowego, dąb szypułkowy oraz brzoza w płn.-zach. części miasta.

Obszary objęte ochroną konserwatorską wymagające szczególnego uruchomienia programu porządkowania i zagospodarowania. Znaczące efekty takiego programu mogą wiązać się z silniejszym nasyceniem terenu funkcjami usługowymi ogólno-miejskimi, regionalnymi, a przede wszystkim turystycznymi. Władze miasta otworzą możliwości realizacji tego programu, poprzez:

1. oferty lokalizacyjne dla podmiotów sektora prywatnego, (inwestycje z nim związane pozwolą na uzyskanie nie tylko efektów programowych, ale również na powstanie nowych wartości estetycznych);
2. remontowanie i konserwowanie obiektów zabytkowych, w tym architektury drewnianej, a także pomoc przy jej utrzymaniu lub przenoszeniu cenniejszych obiektów w rejon cmentarza ewangelickiego;
3. uporządkowanie, lub wpływanie na stan estetyczny ogrodzeń, chodników, zieleńców, podjazdów, parkingów, oświetlenia ulic, linii energetycznych i telefonicznych;
4. przedstawianie ofert lokalizacyjnych dla obiektów hotelowych i gastronomicznych;
5. maskowanie wysoką zielenią, żywopłotami, a także estetycznymi ogrodzeniami, obiektów zaplecza technicznego, terenów przemysłowo-składowych, a szczególnie obszaru oczyszczalni ścieków.

Podstawowe problemy rozwojowe Węgrowa wyodrębnia się jako sferę działań, które będą podejmowane w związku z realizacją celu kierunkowego, tj.: Tworzenie warunków przestrzennych dla rozwoju przedsiębiorczości Węgrowa. Działania te wynikają z przedstawionych wyżej wad i niedoskonałości zagospodarowania przestrzennego miasta. Wyszczególniono na niej 16 problemów, w tym zakresie ochrony i opieki nad zabytkami:

- Poprawa wizerunku centrum miasta – zagospodarowanie przestrzeni publicznych, estetyka, uporządkowanie i modernizacja istniejącej zabudowy, odbudowa ratusza, hal targowych, likwidacja targowiska na Rynku;
- Ochrona wartości historycznych – uporządkowanie zabudowy drewnianej i murowanej o różnym standardzie użytkowym;
- Utworzenie skansenu miejskiego – uporządkowanie ul. Narutowicza, jako zespołu lokalnej zabudowy drewnianej z ewentualnym jego poszerzeniem w kierunku cmentarza ewangelickiego;
- Udostępnienie i wykorzystanie rekreacyjne wybrzeży rzeki Liwiec;
- Wykorzystanie walorów przyrodniczo-krajobrazowych rzeki Czerwonki.

Dodatkowo miasto Węgrów jest na etapie opracowania Gminnego Programu Rewitalizacji, który będzie stanowił aktualizację Lokalnego Programu Rewitalizacji obowiązującego w latach 2016-2023. W związku z tym we wrześniu 2023 r. podjęto uchwałę w sprawie wyznaczenia na terenie Miasta Węgrowa obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji.

5.2. Charakterystyka krajobrazu kulturowego miasta Węgrowa ze wskazaniem obszarów i obiektów o szczególnym znaczeniu

5.2.1. Charakterystyka miasta

Miasto Węgrów usytuowane jest w środkowo-wschodniej części województwa mazowieckiego, na pograniczu Mazowsza i Podlasia, w obrębie tzw. Obniżenia Węgrowskiego, przy szlaku łączącym Warszawę z Drohiczyńnem i Białymstokiem.

Węgrów jest siedzibą władz gminy miejskiej Węgrów, gminy wiejskiej Liw i powiatu węgrowskiego. Miasto jest prężnym ośrodkiem administracyjnym, oświatowym, kulturalnym i gospodarczym regionu.

Miasto Węgrów jest typową gminą miejską z rejonami zwartej zabudowy oraz ze strefami o charakterze otwartym i przyrodniczym.

W granicach administracyjnych Węgrowa znajdują się:

- Siedlecko-Węgrowski Obszar Chronionego Krajobrazu,
- Obszar Natura 2000 Ostoja Nadliwiecka – PLH140032,
- Obszar Natura 2000 Dolina Liwca – PLB140002,
- Pomnik przyrody.

Obszar miasta Węgrowa położony jest w dorzeczu rzeki Liwca, która jest lewym dopływem Bugu.

Na obszarze miasta Węgrowa zadania z zakresu kultury realizują przede wszystkim jednostki organizacyjne (Węgrowski Ośrodek Kultury oraz Miejska Biblioteka Publiczna) we współpracy organizacjami pozarządowymi.

W Węgrowskim Ośrodku Kultury działają następujące sekcje i koła zainteresowań: Ognisko Muzyczne, Formacja Taneczno-Akrobatyczna AVOCADO, Grupy wokalne, Zajęcia rytmiczne i plastyczne dla dzieci, Dziecięcy Zespół Ludowy, Teatr Amatorski w Węgrowie, Teatr Amatorski dla dzieci, Miejska Orkiestra Dęta, Klub Seniora „MIŁA PRZYSTAŃ”, Węgrowski Uniwersytet Trzeciego Wieku, kurs tańca towarzyskiego dla dorosłych. Zadaniem powyższych organizacji i stowarzyszeń pozarządowych jest zaspokajanie kulturalnych potrzeb mieszkańców oraz kreowanie kulturalnej tożsamości regionu.

Miejska Biblioteka Publiczna im. A. Cieszkowskiego w Węgrowie mieści się w zabytkowym budynku – Domu Gdańskim (Rynek Mariacki 11). Biblioteka jest także instytucją kulturalną, która realizuje zadania Biblioteki Powiatowej dla bibliotek gminnych powiatu węgrowskiego, pełniąc nadzór merytoryczny nad ich organizacją i funkcjonowaniem. Lokal biblioteki jest także siedzibą następujących związków i organizacji: Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej (ŚZZAK), Polskiego Związku Niewidomych oraz Towarzystwa Miłośników Ziemi Węgrowskiej.

W podziemiach dawnego klasztoru ojców reformatów powstała ekspozycja muzealna z nowocześnie poprowadzoną narracją o wielokulturowej historii miasta. Ekspozycja została podzielona na pięć części. Każdej z nich przypisana jest wprowadzająca w nastrój ilustracja dźwiękowa. Zbudowane z cegieł półkoliste sklepienia, długie korytarze, płytkie nisze i niewielkie salki są nierozłączną częścią opowieści o historii miasta i jej mieszkańców. Obok eksponatów takich jak stroje, książki, przedmioty codziennego użytku czy np. podróżny ołtarzyk (należący być może do Jana Dobrogosta Krasińskiego) uzupełniają narrację zdjęcia, opisy, mapy i projekcje multimedialne.

W Węgrowie działa wiele stowarzyszeń również dbających o ochronę zabytków m.in. Towarzystwo Miłośników Ziemi Węgrowskiej czy Stowarzyszenie Klasztor – Centrum Dialogu Kultur. W Węgrowie w ramach Miejskiej Biblioteki funkcjonuje informacja turystyczna, które udziela kompleksowej informacji turystycznej o mieście i jego okolicach.

W Domu Gdańskim od 2011 r. prezentowana jest wystawa Ślady tożsamości Węgrowa. Można obejrzeć przedmioty odkryte podczas badań archeologicznych prowadzonych w mieście w latach 2010-2011. Wystawa Dziedzictwo i tożsamość Węgrowa prezentuje znaleziska z poprzedniej ekspozycji, poszerzając ją o nowo odkryte obiekty, które zostały zgromadzone podczas badań z lat 2020-2021. Wydobyto elementy

ceramiczne, w większości z gliny szklanej, ale także z porcelitu i materiału glinopochodnego (dno, uszy, nóżki), z XIV-XX w., odkryto również monety, biżuterię, guziki, plomby ołowiane carskie, kupieckie i wojskowe, kule muszkietowe, kulę armatnią, kości zwierzęce. Także elementy ze szkła opalizowanego (dymionego), mające kolorowe wybarwienie. Można je oglądać w pełnej krasie na wystawie.

5.2.2. Historia miasta Węgrowa

Węgrów jest jednym z najstarszych miast województwa mazowieckiego. Szybkiemu rozwojowi osady, powstałej w 2 poł. XIV w., sprzyjało graniczne położenie, szybka kolonizacja Podlasia oraz normalizacja stosunków polsko-litewskich w wyniku unii obu państw, przede wszystkim – położenie przy skrzyżowaniu traktów komunikacyjnych i handlowych łączących Mazowsze z Wielkim Księstwem Litewskim i Gdańsk z południem Rzeczypospolitej.

Pierwsza wzmianka o osadzie pochodzi z 1414 r., dotyczy fundacji kościoła parafialnego. W 1441 r. Węgrów otrzymał prawa miejskie – lokacja na prawie chełmińskim. (ponowna lokacja – na prawie magdeburskim nastąpiła w 1650 r., potwierdzona w 1651 r.) i przyłączony został do Księstwa Mazowieckiego. Niedługo później miasto wróciło pod administrację Wielkiego Księstwa Litewskiego, a od 1569 r. – po włączeniu Podlasia do Korony przynależało administracyjnie do województwa podlaskiego.

Od 1451 r. Węgrów był miastem prywatnym w rękach Stanisława z Ołomuńca, od 1476 r. – Uhrowskich, od 1558 r. – Anny z Radziwiłłów Kiszczyny – zwolenniczki reformacji. Miasto stało się jednym z głównych centrów polskiego protestantyzmu. W latach 1565-1596 za sprawą Jana Kiszki, osiedli tu bracia polscy, działali pierwsi kaznodzieje ariańscy: Piotr z Goniądza i Marcin Krowicki, powstała ariańska drukarnia, działała szkoła ewangelicka. W 1580 r. miasto. posiadało 20 domów w rynku, 148 – w ulicach oraz 115 „chałup nędznych”. Mieszkało w nim między innymi 10 piekarzy, 4 stelmachów, 3 krawców, 2 kowali, 2 kuśnierzy, 2 ślusarzy, 2 rymarzy, miecznik. Miasto było drewniane, poza okazałym kościołem farnym. Dzieliło się na Miasto Stare, Miasto Nowe oraz Miasto Ruskie.

Od 1592 r. miastem władali Radziwiłłowie z kalwińskiej linii na Birzach i Dubinkach. Węgrów nadal był najważniejszym ośrodkiem wyznania ewangelicko-augsburskiego dla Podlasia i Mazowsza. Zbór węgrowski był zborom macierzystym dla protestantów warszawskich. W latach 1630-1634 wzniesiono zbór ewangelicki, w 1651 r. przekształcony w ewangelicko - augsburski. W mieście funkcjonowała synagoga, drugą wraz ze szkołą wybudowano w 1690 r. Okres panowania Radziwiłłów to również czas prosperity gospodarczej miasta, związanej z intensyfikacją handlu zbożem i kontaktów Gdańskiem (założenie faktorii kupieckiej). Bogumił Radziwiłł obdarzył mieszczan licznymi przywilejami, nadał miastu herb, nadał prawo magdeburskie potwierdzone po pożarze miasta, sprowadził szkockich sukienników. Przed 1650 r. nadał przywilej dla cudzoziemców, którzy chcieliby osiedlić się w mieście i domy budować. Osada Szkotów rządząca się odrębnymi przywilejami, przetrwała do końca XVIII w. Za ich sprawą nastąpił rozwój sukiennictwa w Węgrowie. Kilku z przybyszów piastowało istotne funkcje administracyjne: Archebald Cambell i Jakub Gordon byli burmistrzami, Marcin Gordon i nieznan z imienia Forsytech – pastorami.

Pamiętką protestanckiej karty historii miasta są dwa kościoły i tzw. „drukarnia ariańska”, zwana również Domem Lipki, obecnie siedziba Urzędu Stanu Cywilnego.

W 1621 r. miasto liczyło 466 domów (538 właścicieli posesji) w tym 132 posesje należące do rzemieślników. W starej części miasta było wówczas 285 właścicieli posesji, w nowej 62, w ruskiej 78 i w żydowskiej 113. Rzemieślnicy zamieszkiwali wszystkie dzielnice miasta, najmniej było ich w dzielnicy żydowskiej oraz na Ruskim Mieście, które miało charakter rolniczy. Na zach. przedmieściu, nad rzeką, w tyle Starego i Nowego Rynku, znajdowały się ogrody miasta. Niemal każda posesja miała niewielki kawałek ziemi (ok. 1/4 włóki) oraz łąki i ogrody. W mieście działało 11 browarów, 13 kotłów gorzałczanych, 20 kotłów żydowskich oraz 11 młynów (w tym 1 folusz), z czego 2 na rzeczce Miedziance, 6 na Czerwonce, 2 na odnodze Liwca oraz 1 na rzeczce Adzie. Podobna sytuacja była w 1656 r. W układzie przestrzennym miasta istotna była

nadal rola tzw. trzech miasteczek: Starego, Nowego i Ruskiego, z czasem przekształconych w ośrodki religijne: katolicki, żydowski i ewangelicko-ariańsko-augsburski. Elementy rosyjskie pozostawały słabo czytelne.

Od 1664 r. właścicielem Węgrowa był podskarbi wielki koronny Jan Kazimierz Krasiński, później jego syn – Jan Dobrogost. Mimo rozsądku ekonomicznego właścicieli i tolerancji religijnej, kolejne klęski spadające na miasto – zniszczenie miasta przez Szwedów w 1703 r. i wojna północna, także następujące po niej prześladowania religijne i w efekcie emigracja protestantów – zahamowały rozwój Węgrowa. Z inicjatywy Krasińskich wzniesiono nowy kościół parafialny – w miejscu zniszczonego w czasie wojny północnej i klasztor franciszkanów reformatów złożony z kościoła i czworobocznego klasztoru z krużgankami i wirydarzem. W k. XIX w. w pld.-zach. pomieszczeniach klasztoru wzniesiono cerkiew prawosławną dla rosyjskich urzędników i wojskowych, zlikwidowaną po II wojnie światowej.

Zespół klasztorny od pld. i zach. otacza mur z bramami wyznaczający granicę posiadłości klasztornych w skład których, oprócz pól uprawnych, wchodziły także stawy rybne, tkalnia, folusz i browar. Murowany budynek browaru z 1829 r. znajduje się na tyłach klasztoru obok budynku dawnej tkalni.

Powołano również parafię księży komunistów (1711 r.), którzy zajęli się szkolnictwem. Szkoła średnia ojców komunistów osiągnęła rozgłos w kraju jako placówka oświatowa. W czasie II wojny światowej korpus główny budynku nadbudowano o 1 piętro – na potrzeby żandarmerii niemieckiej, po wojnie mieścił się tu areszt śledczy i posterunek lokalnego UB. Przy wejściu downej plebanii znajduje się tablica poświęcona żołnierzom podziemia niepodległościowego.

W ciągu następnych dziesięcioleci Węgrów kilkakrotnie zmieniał właścicieli. W 1762 r. odziedziczyła go Franciszka z Krasińskich, księżna kurlandzka. W latach 1782-1819 był własnością Ossolińskich, do 1827 r. – gen. St. Klickiego, następnie Łubieńskich – do 1869 r.

Po III rozbiorze Polski Węgrów znalazł się w granicach Austrii. W 1809 r. wszedł w skład Księstwa Warszawskiego. Od 1815 r. – w skład Królestwa Polskiego. W czasie powstania listopadowego przeprawy na Liwcu pod Liwem były miejscem zaciętych walk między wojskiem polskim a korpusem rosyjskim marszałka I. Dybicza. Dnia 3.02.1863 r. miała tu miejsce największa bitwa powstania. Bohaterstwo kosynierów spod Węgrowa utrwalone zostało w twórczości M. Konopnickiej i C. K. Norwida. Po klęsce powstania, pomimo represji za pomoc udzielaną powstańcom w tym kasaty obu zakonów, Węgrów podniósł się z upadku gospodarczego lecz pozostawał jedynie ośrodkiem życia lokalnego. Od 1867 r. był siedzibą powiatu.

Istotną część społeczeństwa stanowiła ludność żydowska. Gmina żydowska prężnie rozwijała się od końca XVI w. W niedługim czasie, obok Tykocina, stała się główną gminą żydowską na Podlasiu. Żydzi węgrowscy mieli swoje przedstawicielstwo w Sejmie Żydów Korony, najwyższym organie samorządu ludności żydowskiej w Rzeczypospolitej. 2 poł. XIX w. to okres największego rozwoju społeczności żydowskiej – w 1897 r. Żydzi stanowili 62% mieszkańców miasta. Podczas okupacji niemieckiej w Węgrowie mieściło się ponad ośmiotysięczne getto. Holocaust węgrowskich Żydów nastąpił w latach 1942-1943. Część zamordowano na miejscu, większość wywieziono do obozu zagłady w Treblince. Istniejąca od XVI w. dzielnica żydowska z dwiema synagogami i cmentarzem, została w całości zburzona.

Miasto zostało wyzwolone dnia 8 sierpnia 1944 r. w ramach akcji Burza przez oddziały Armii Krajowej majora „Wolskiego”.

5.3. Krajobraz kulturowy

Do walorów kulturowych zalicza się wszelkie przejawy działalności człowieka (historyczne i współczesne). W Węgrowie zidentyfikowano kilka grup walorów antropogenicznych. Zaliczono do nich przede wszystkim:

- obiekty sakralne, takie jak: zabytkowe kościoły i kaplice, cmentarze różnych wyznań oraz kapliczki, figury i krzyże przydrożne,
- walory kultury ludowej,
- obiekty architektury świeckiej,
- zabytki techniki,
- wydarzenia (imprezy) kulturalne.

Widocznym świadectwem ludzkiej działalności są układy urbanistyczne miast czy ruralistyczne wsi kształtujące się przez cały okres ich istnienia. W rozplanowaniu przestrzennym Węgrowa czytelna jest różnorodność kulturowa charakterystyczna dla styku dwóch obszarów kulturowych: zachodniego-polskiego oraz wschodniego-rosyjskiego i litewskiego a także wpływy kultur pojawiających się w mieście okresowo.

Węgrów lokowany był na prawie chełmińskim i ponownie na prawie magdeburskim. Miasto nie posiadało murów obronnych. Obecny, barokowy układ urbanistyczny jest efektem wielkich fundacji budowlanych w XVIII w., gdy wzniesiono najważniejsze obiekty miasta, niemniej jego rozplanowanie przestrzenne kształtowało się przez wieki. Rezultatem wielonarodowej kolonizacji Węgrowa w okresie XV-XVII w., czytelnym jeszcze w XIX w., było istnienie trzech odrębnych miasteczek: Starego (obecne okolice Rynku Mariackiego), Nowego (w obrębie ob. ulic Rynkowej i Piłsudskiego) i Ruskiego (z centrum usytuowanym między ob. ulicami Strażacką i Mickiewicza). Te miejskie ośrodki leżały w bliskim sąsiedztwie, ich rynki były ze sobą ściśle powiązane – zwłaszcza ze Starym Rynkiem, siedzibą władz miejskich oraz miejscem targów i jarmarków. Po pożarze i odbudowie miasta w poł. XVII w. nadal uwidaczniała się rola tzw. trzech miasteczek, jednak z czasem szala przechyliła się na stronę ośrodków religijnych, tj. katolickiego (położonego we wsch. części miasta), żydowskiego (płd.-zach. część miasta) i protestanckiego z dzielnicą Szkotów (część płn.-zach.).

W wyniku kontrreformacji, w XVIII w., w dotychczasowym układzie miasta pojawiły się monumentalne budowle sakralne, reprezentujące czołówkę krajowego baroku. Stanowią one dominanty wzrokowe nadające miastu barokowy charakter: zespół bazyliki – na Rynku Mariackim, poreformacki zespół klasztorny oraz zespół dawnego klasztoru i kolegium księży Bartolomitów (Komunistów).

XIX w. w Węgrowie to okres zastoju gospodarczego, ale też rozbudowy. Mieszczanie trudnili się rzemiosłem zwłaszcza sukiennictwem także rolnictwem, ludność żydowska głównie handlem i furmaństwem. W 1 poł. XIX w. powstały przemysłowe budynki przyklasztorne: manufaktura i browar (1824 r.) oraz zakład ludwisarski Antoniego Włodkowskiego (od 1920 r. należący do Kruszewskich). W mieście nadal istniały odrębne rynki i dzielnice: polska, żydowska, ruska i niemiecka. Większość zabudowy pozostawała drewniana. W 1809 r. miasto znalazło się w guberni siedleckiej, której władze podjęły szereg działań mających na celu regulację układów urbanistycznych, porządkowanie i rozbudowę miast. W 1819 r. rozpoczęto brukowanie ulic i rynków, budowę studni, rzeźni, domów zajezdnych, mostów i rogatek. Celem zapobiegania pożarom zaczęto wznosić domy murowane kryte blachą lub dachówką. W 1920 r. Rynek Mariacki w Węgrowie i większość ulic była już brukowana.

W czasie II wojny światowej, we wrześniu 1939 r., Węgrów został zbombardowany. Podczas okupacji mieściło się tu ośmiotysięczne getto. W czasie jego likwidacji w latach 1942-1943 zniszczeniu uległo około 60% miasta, w tym cała przedwojenna dzielnica żydowska oraz dwie miejskie synagogi.

Mimo znacznych zniszczeń zabudowy, układ przestrzenny Węgrowa ukształtowany w ciągu XV-XVIII w., przetrwał do chwili obecnej.

Ścisłe centrum Węgrowa – miejsce gdzie przez wieki krzyżowały się główne szlaki handlowe – przekształciło się w Stary Rynek, ob. Rynek Mariacki. Rozległy, prostokątny plac zdominowany jest przez wschodnią pierzeję, którą w całości zajmuje Bazylika Mniejsza z fasadą, poprzedzoną reprezentacyjną bramą

flankowaną przez dwie dzwonnice – układ przestrzenny przypominający scenografię teatralną. Przeciwwagę dla zespołu bazyliki stanowił nieistniejący dzisiaj ratusz, widoczny w tle portretu Jana Dobrogosta Krasieńskiego z 1712 r. Jego fundamenty odsłonięto w czasie prac rewaloryzacyjnych na rynku w 2011 r. Spośród zniszczonej w czasie wojny zabudowy przyrynkowej ocalały dwa zjazdy: Dom Gdański – siedziba dawnej faktorii handlowej (obecnie Punt Informacji Turystycznej) i budynek przy Rynek nr 14 (1710 r.). Pozostałe budynki to zwarta, niska zabudowa niewielkich kamienic pochodzących z XIX w. Parterowe i dwukondygnacyjne, nakryte dwuspadowymi dachami, gdzieśgdzie ze skromnym wystrojem elewacji w formie lizen. W większości zrewaloryzowane, mieszczą Urząd Miejski, sklepy, zakłady usługowe i banki.

Katolicka ludność zajmowała wsch. tereny w centrum i na wschodzie miasta. Jan Kazimierz Krasieński zainicjował w mieście politykę kontrreformacji. Kontynuował ją jego syn – Jan Dobrogost, jeden z najbardziej światłych ludzi epoki, mecenas sztuki. W 1675 r. sprowadził do Węgrowa franciszkanów reformatów, ufundował klasztor (ul. Kościuszki). Kontrreformacyjna aktywność franciszkanów spowodowała szereg zatargów religijnych, stała się powodem prześladowań religijnych i opuszczenia Węgrowa przez ewangelików. Zastąpili ich katolicy pod przywództwem franciszkanów oraz sprowadzonych przez Dobrogosta po wojnie północnej (1700-1721) księży bartolomitów. Ufundował dla nich kolegium, które po utworzeniu Komisji Edukacji Narodowej uzyskało charakter szkoły ponadwydziałowej (ul. Kościuszki 2). Oddał im pod opiekę odbudowaną po pożarze farę – jedną z najciekawszych artystycznie inicjatyw. Budowę kościoła, wg projektu Tylmana z Gameraen, nadzorował architekt Carlo Ceroni i królewski geometra – Jan Reisner. Ściany wnętrza freskami pokrył Michelangelo Palloni. Dzięki takim inicjatywom oraz rozbudowie miasta po zniszczeniach z czasów „potopu” oraz wojny północnej Węgrów stał się miastem reprezentatywnym dla sztuki baroku w Polsce.

Przy głównej ulicy wsch. części miasta – ul. Kościuszki, znajduje się zespół poreformacki obejmujący kościół, klasztor i otaczający budynki mur. Obok rozległy park. Dalej na wsch. usytuowany jest cmentarz rzymsko-katolicki, jeden z największych w regionie. Przy ulicach Kościuszki, Kilińskiego zachowało się wiele drewnianych domów z XIX w. oraz z końca XVIII w.

Na płn.-zach. od Starego Rynku od XVI w. usytuowana była dzielnica ariańska, później ewangelicka, zamieszkała przez cudzoziemców. Od wsch. zamknięta ul. Gdańską, od pld. ul. Narutowicza, przy której do końca XVIII w. istniało osiedle Szkotów. Zachowany jest pierwotny układ kluczowych ulic dzielnicy w tym archaiczna, zachowana w XIX-wiecznej szacie zwartej drewnianej zabudowy ul. Narutowicza, obsadzona aleją lip. Przy ul. Narutowicza znajduje się również klasycystyczny kościół parafialny ewangelicko-augsburski (1938 r.) należący do parafii reaktywowanej w 1836 r. oraz plebania wzniesiona w 1763 r.

W płn. części dzielnicy znajduje się cmentarz ewangelicko-augsburski uruchomiony w 2 poł. XVI w., z drewnianym kościółkiem luteranckim wzniesionym w 1679 r., później użytkowanym jako kaplica cmentarna. Jest miejscem pochówku między innymi szkockich rzemieślników z XVII-XVIII w. Cmentarz i nagrobki wymagają jak najszybszych prac renowacyjnych, w celu powstrzymania ich degradacji i uwydatnienia wartości tego obiektu.

Drewniana zabudowa Węgrowa stanowi jeden z ważniejszych elementów dziedzictwa kulturowego miasta. Budynki skupione są głównie przy ulicach: Kościuszki, Kilińskiego, Narutowicza – w dawnej dzielnicy ewangelickiej. Parterowe, przy ul. Narutowicza – w zwartej zabudowie, rozlokowane są kalenicowo, z kilkoma przykładami ustawienia szczytowego. Najczęściej stosowana jest konstrukcja wieńcowa na podwalinie i murowanym cokole oraz drewniany szalunek elewacji z dekoracyjnym, drewnianym fryzem w zwieńczeniu fasad. Dachy dwuspadowe lub naczółkowe, w kilku budynkach – facjatki i ganki, po bokach wielopodziałowych okien (w części współcześnie wymienionych) – okiennice. W kilku przypadkach nad oknami zachowane są dekoracyjne drewniane frontony, także facjatki.

Dzielnica żydowska, istniejąca od XVI w. usytuowana była przy obecnych ulicach Piłsudskiego, Nowej i nie zachowanej do dziś ul. Koziej. W okresie międzywojennym istniały tu dwie synagogi: tzw. Kazimierzowska (XVII w.) i Główna (XIX w.), szkoła religijna i łaźnia rytualna. Dalej na pld.-wsch. (przy ob. ulicach Bohaterów Warszawy, Przemysłowej i Berka Joselewicza) znajdował się cmentarz żydowski, który służył również jako miejsce pochówku Żydów warszawskich do czasu powstania kirkutu na Bródnie. W czasie

II wojny światowej cmentarz stał się miejscem egzekucji dokonywanych przez Niemców, zaś dzielnica uległa całkowitemu zniszczeniu.

Po wojnie na terenie nekropolii wzniesiono budynki Państwowego Ośrodka Maszynowego i Zespołu Szkół Zawodowych. Pamięci pomordowanych Żydów poświęcono pomnik – lapidarium przy ul. Berka Joselewicza. Lokalizacja lapidarium w obecnej strefie przemysłowej sprawia, że obiekt jest odizolowany od głównej części miasta, zaś sposób zagospodarowania terenu wokół lapidarium obniża jego atrakcyjność turystyczną.

Przy ul. Zwycięstwa zachował się drewniany budynek z oszkloną werandą, dom ostatniego rabina węgrowskiego Jakoba Mendla Morgensterna, zamordowanego w 1939 r.

Graniczne położenie na niespokojnym terenie, gospodarka miasta oraz działalność podejmowana na przestrzeni wieków przez jego mieszkańców, wielokulturowość i wielowyznaniowość społeczeństwa ukształtowały kulturowy krajobraz Węgrowa. Podstawową funkcją miasta i gminy było rolnictwo, przetwórstwo rolne oraz drobne usługi. Świadectwem jego prosperity są zabytki architektury fundowane w XVII i XVIII w. przez jego arystokratycznych właścicieli. Część przestrzeni kulturowej, jak ta zagospodarowywana przez Żydów, już nie istnieje. Lecz obok materialnej formy dziedzictwa, istnieje również kontekst historyczny, który doprowadził do jej powstania lub zniszczenia. Pamięć o bogactwie kultur i religii świadczy o bogactwie krajobrazu kulturowego regionu. Jest również bazą wartości tworzonych współcześnie, budowanych w oparciu o historię.

Przy wjeździe do Węgrowa od strony Warszawy, obok skrzyżowania ulic Piłsudskiego i Stadionowej znajduje się krzyż upamiętniający kościół św. Barbary spalony przez Szwedów w 1703 r. w czasie wojny północnej. Krzyż wykuty z granitu ufundowali w 1900 r. Feliks i Paulina Ruszkiewiczowie. Jedyne źródło o kościele to akt nadania ziemi przez Jana Kostewicza w 1509 r. Kościół św. Barbary odegrał ważną rolę w okresie, kiedy węgrowscy protestanci zajęli katolicką farę w rynku w 1568 r. Aż do jej zwrotu w 1630 r. musiał pełnić funkcję kościoła parafialnego dla katolików z Węgrowa i okolic.

Na pld. od miasta znajduje się zbiorowa mogiła 66 powstańców z 1863 r. Na cmentarzu parafialnym zlokalizowana jest także mogiła żołnierzy WP poległych w 1920 r.

Ważnym elementem krajobrazu kulturowego miasta są także zabytki techniki, które są świadectwem szeroko pojętej kultury technicznej. Są one ważne dla historii techniki i przemysłu. Do tej licznej grupy zabytków zalicza się obiekty związane z działalnością produkcyjną. Na terenie miasta Węgrów do zabytków techniki można zaliczyć:

- ludwisarnię przy ul. Ludwisarskiej 14, której historia sięga poł. XIX w.;
- dawna kuźnia rodziny Skwierczyńskich przy ul. Kowalskiej 2 powstała w pocz. 80-tych lat XIX w. z inicjatywy Napoleona Świerczyńskiego. Początkowo zajmowała się kuciem koni, wyrobem lemieszów i pługów oraz okuć do dzwonów. Potem rozwinęła się w zakład ślusarsko-kowalski. W 1991 r. zakład przejęli synowie, działalność w zakresie kowalstwa artystycznego, konstrukcji dachowych, schodów;
- przy skrzyżowaniu alei Lipowej z ul. Kowalską (z zachowaną nawierzchnią brukową), znajduje się stylowa pompa warszawskiej firmy Troetzer & Co z przełomu XIX/XX w.;
- młyn przy ul. Barbasiewicza 1 z 1 ćw. XX w.;
- młyn motorowy w zespole dworskim przy ul. Kościuszki z przełomu XIX/XX w.

Zarówno kontynuacją, jak i novum są działania prowadzone przez współczesne instytucje kultury.

Tkackie tradycje Węgrowa po II wojnie światowej kontynuowała Podlaska Spółdzielnia Pracy Rękodzieła Ludowego i Artystycznego „Cepelia”. Jej założycielką była Zofia Tomrle, znawczyni sztuki ludowej, przedwojenna instruktorka wiejska. Zainspirowana urodą oryginalnych tkanin węgrowskich opanowała technikę tkactwa dwuosnowowego i oryginalne wzory, które wdrażała w założonej spółdzielni przy pomocy utalentowanych uczennic. Jej dzieło kontynuowała siostra Dominika Bujnowska. Dwuosnowówka była techniką prekursorską, szybko jednak zyskała popularność. Brązowe tkaniny w jasne geometryczne wzory stały się znakiem rozpoznawczym węgrowskiego tkactwa.

W Miejskiej Bibliotece Publicznej znajduje się ekspozycja muzealna, gdzie zgromadzono eksponaty po byłej „Cepelii” w Węgrowie. Między innymi wycinanki z opłatka Czesławy Rowickiej i tkaniny

dwuosnowowe Dominiki Bujnowskiej. Na współcześnie prowadzonych warsztatach Małgorzata Peplowska uczy wycinania w opłatku, robienia kwiatów z bibuły i palm wielkanocnych. Na wystawie znajduje się krosno, służące do pokazów tkactwa dwuosnowowego.

5.4. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla miasta

Synteza elementów przyrody i widocznych efektów działalności człowieka jest architekturą krajobrazu, czyli formą, która obok treści składa się na krajobraz kulturowy. Ochrona tego krajobrazu to pełna ochrona obiektu zabytkowego wraz jego otoczeniem i walorami przyrodniczymi, roślinnością i warunkami socjologicznymi. Polega na ochronie najcenniejszych obiektów, zespołów, obszarów i świadomym ich przekształcaniu w taki sposób, by tworząc nowe wartości, unikać deformacji istniejącego, historycznie ukształtowanego dziedzictwa. Chronić należy więc nie tylko obiekty architektury, kapliczki i figury przydrożne, również krajobraz ukształtowany ludzką ręką.

Miasto Węgrów charakteryzuje się dość dużym bogactwem obiektów sakralnych różnego typu, z których większość jest wpisana do rejestru zabytków. Są to przede wszystkim: zabytkowe kościoły i kaplice, cmentarze różnych wyznań, a także kapliczki wraz z figurami i krzyżami przydrożnymi. Na obszarze gminy można odnaleźć historyczne obiekty rzymsko-katolickie, ewangelicko-augsburskie oraz żydowskie, co wpływa znacznie na atrakcyjność turystyczną omawianego terenu.

Kapliczki, figury i krzyże przydrożne, stanowią kolejną grupę walorów sakralnych występujących w Węgrowie. Są one bezpośrednio związane są z historią obszaru miasta, jak również wykazują cechy regionalnej kultury, w tym przypadku strefy przejściowej Mazowsza i Podlasia oraz stanowią istotne uzupełnienie krajobrazu kulturowego terenu. Wśród kilkudziesięciu obiektów z tej grupy.

W tej części przedstawiono kilka najbardziej charakterystycznych i najcenniejszych obiektów znajdujących się w Węgrowie:

Bazylika pw. Wniebowzięcia NMP, ul. Rynek Mariacki, lata 1703-1706

Pierwszy, drewniany kościół powstał w 1414 r. z fundacji Piotra Pilika herbu Rogala. W 1558 r. wzniesiono z fundacji Kisków. Kościół murowany, przekazany zborowi kalwińskiemu. W latach 1565-1592 przekazany braciom polskim, do 1630 r. – ponownie w rękach ewangelików, potem katolicki. W 1703 r. spalony podczas wojny północnej. Obecny wzniesiony z inicjatywy Jana Dobrogosta Krasieńskiego, barokowy z wykorzystaniem murów gotyckiej świątyni (wieżyczki wtopione w nową fasadę). Wzniesiony przez Carlo Ceroniego i Jana Reisnera, zapewne wg proj. Tylmana z Gameren. Konsekrowany w 1711 r. Brama została zbombardowana w 1939 r. W dniu 24 grudnia 1992 r. podniesiony do rangi kolegiaty diecezji drohiczyńskiej. 28 lutego 1996 r. ustanowiony sanktuarium maryjnym na prawie diecezjalnym. Dnia 4 kwietnia 1997 r. podniesiony do rangi bazyliki mniejszej.

Kościół orientowany, trójnawowy, trójprzęsłowy z prosto zamkniętym dwuprzęsłowym prezbiterium, kruchtą pod chórem muzycznym i dwiema okrągłymi wieżyczkami w narożach fasady. Sklepienie kolebkowo - krzyżowe na parach gurtów, wydzielone bogato profilowanym gzymsem wspartym na pilastrach toskańskich nałożonych na lica filarów międzynawowych. We wnętrzu zespół fresków włoskiego malarza Michała Anioła Pallonia z lat 1707-1708. W zakrystii zespół 20 portretów sarmackich z XVIII w. oraz metalowe „Zwierciadło Twardowskiego”. W wyposażeniu ponadto ołtarze, ambona, prospekt organowy, marmurowa chrzcielnica, kąpielnice i stalle z XVIII w.

Stan zachowania obiektu – bardzo dobry.

Kościół parafialny pw. św. Piotra z Alkantary i św. Antoniego Padewskiego, poreformacki, ul. Kościuszki 29, lata 1693-1706

Pierwotny kościół i klasztor reformatów fundowany w 1668 r., początkowo zbudowano z drewna. Barokowy kościół murowany wg projektu Tylmana z Gameren, zrealizowanego przez Carlo Ceroniego. W rękach reformatów pozostawał do kasaty zakonu w 1864 r., Później własność parafii rzymsko-katolickiej. Restaurowany między innymi w latach 1790, 1824.

Założony na rzucie prostokąta z nawą ujętą w pary niskich i wąskich kaplic. Sklepienia nawy i prezbiterium kolebkowo-krzyżowe, na gurtach spływających na tokańskie pilastry. Transept w kwadratowym przęśle środkowym nakryty kopułą na pendentywach, w ramionach – półkopuły. Kaplice boczne przykryte kopułami eliptycznymi. Fasada kościoła umieszczona na wysokim cokole, ujęta w pary pilastrów tokańskich, które połączone są spływami z niższymi częściami bocznymi.

Stan zachowania obiektu – bardzo dobry.

Kościół pw. Świętej Trójcy, kościół ewangelicko-augsburski, ul. Narutowicza, 1837 r.

Kościół ewangelicko-augsburski murowany, klasycystyczny, wzniesiony w 1841 r. staraniem pastora Karola Tetfejlera. W jego pobliżu znajduje się dawna plebania z 1763 r., wzniesiona, z inicjatywy Tepperra bankiera Stanisława Augusta Poniatowskiego.

Stan zachowania obiektu – kościół stan dobry, plebania stan zadowalający.

Kościół cmentarny na cmentarzu rzymskokatolickim, ul. Kościuszki, 1893 r.

Fundowany przez hr. Stanisława Łubieńskiego, wystawiony dzięki staraniom ks. St. Broniszewskiego. Konsekrowany w 1893 r. przez biskupa lubelskiego F. Jaczewskiego.

Neoromański kościół murowany z cegły, założony na planie prostokąta, jednonawowy z węższym prezbiterium zakończonym pięciokątnie. Fasada zwieńczona oktogonálną wieżą. Elewacje oszkarpowane, rozczłonkowane wysokimi arkadowymi blendami z biforiami i tondem w świetle, zwieńczone fryzem arkadkowym.

Stan zachowania obiektu – bardzo dobry.

Kościół ewangelicki, kaplica cmentarna, ul. Ewangelicka, 1679 r.

Kościół ewangelicko-augsburski drewniany zbudowany z modrzewia, na miejscu świątyni podpalonej w 1678 r. przez miejscowych reformatów. Obiekt drewniany, o konstrukcji zrębowej, oszalowany, kryty gontem. Na dachu sygnaturka. Kościół jednoprzestrzenny na planie prostokąta. Wnętrze jednoprzestrzenne. Wyposażenie - stół ołtarzowy, prosty, drewniany i ławki drewniane.

Stan zachowania obiektu - dobry.

Klasztor i kolegium Księży Komunistów, ul. Kościelna 2, lata 1708-1712

Budynek kolegium OO. Bartolomitów (zwanych inaczej Bartoszami lub komunistami) – późnobarokowy, miejscami gruntownie przebudowany. Zachowała się jedna z 4 wież, zwieńczona barokowym hełmem.

Bartolomici sprowadzeni do Węgrowa ok. 1708 r. przez osiedlili się prawdopodobnie w starym budynku plebanii. Po kilku latach wybudowali własne założenie klasztorne. We wnętrzu mieściły się sale biblioteczne, wykładowe, gospodarcze i 35 pokoi dla seminarzystów. W 1833 r. – kasata klasztoru. Opuszczone budynki remontowano w 2 poł. XIX w. i w znacznej partii przebudowano po II wojnie światowej na potrzeby urzędów i instytucji miejskich. Oryginalną sylwetkę zachowała jedna z narożnych wież o zróżnicowanej artykulacji ścian.

Po wojnie znajdowały się tu więzienie i klatownia Urzędu Bezpieczeństwa. Obecnie budynek ponownie jest własnością kościoła. Mieści się w nim, między innymi Caritas działający przy parafii WNMP.

Stan zachowania obiektu – zły.

Cmentarz ewangelicko-augsburski, ul. Ewangelicka, 2 poł. XVI w.

Cmentarz jest pozostałością dawnej dzielnicy protestanckiej. Znajduje się tu drewniany kościół z 1679 r. oraz wiele nagrobków, z których najstarsze pochodzą z końca XVII w. Wśród nich mogiła powstańca styczniowego oraz piaskowcowe płyty nagrobne tkaczy szkockich, o oryginalnych inskrypcjach i niespotykanych płaskorzeźbionych motywach dekoracyjnych. Najstarsze nagrobki pochodzą z k. XVII w. i XVIII w.

Na cmentarzu zachowane są piaskowcowe płyty nagrobne Szkotów:

- Anny Henderson z domu Liddell (1696 r.) z wizerunkiem trupiej czaszki i symbolami Vanitas – klepsydrą i świecą,
- czworga dzieci Jakuba Hueysa i Elżbiety z domu Campbell,
- Rodziny Hueys: Archebalda, Heleny, Jakuba i Aleksandra, z 1700 r.,
- Burmistrza Archebalda Campbella z 1692 r.

Oprócz nagrobków szkockich mieszczan i ich rodzin, są też inne pomniki z XIX w., w tym obelisk rodziny Marskich z epitafium Edwarda Marskiego poległego dnia 3 lutego 1863 r. w bitwie pod Węgrowem.

Stan zachowania obiektu - dobry.

Cmentarz rzymsko-katolicki, ul. Kościuszki, 1797 r.

W centralnym punkcie cmentarza znajduje się neoromańska kaplica pw. Przemienienia Pańskiego i Matki Boskiej Szkaplerznej, wzniesiona jako kaplica grobowa rodziny Łubieńskich w 1893 r., wg projektu Kazimierza Zajązkowskiego. Na powierzchni ponad czterech hektarów można znaleźć nagrobki z 2 poł. XIX w.

Ponadto mogiła zbiorowa żołnierzy wojny 1920 r., usytuowana za wejściem głównym po lewej stronie alei. Ogrodzona betonowymi słupkami połączonymi łańcuchem. Z tyłu ściana, do której umocowano tablicę z napisem: Tu spoczywają nieznani żołnierze polscy wojny 1920 r. polegli na polu chwały. Liczba pochowanych żołnierzy jest nieznana. W pierwszej dekadzie sierpnia 1920 r. w rejonie Węgrowsa walczyły oddziały 15 dywizji piechoty.

Cmentarz żydowski, ul. Bohaterów Warszawy – lapidarium, poł. XVIII w., lapidarium – 1982 r.

Z dawnego cmentarza zachowało się około 400 nagrobków, z których najstarszy pochodzi z 1789 r.

Zbudowany z ok. 400 nagrobków: kamieni nagrobnych i macew z dawnego cmentarza. Jego centralny akcent stanowią tablice Dziesięciorga Przykazań z napisem w języku polskim i hebrajskim „nie zabijaj”.

Budynki dawnego browaru i tkalni, ul. Kowalska 5

Budynki znajdują się na tyłach klasztoru Reformatów, stanowiły zaplecze gospodarcze klasztoru. Budynek tkalni wzniesiono w końcu XVIII w. i stanowił centrum manufaktury sukna jedyny w całej prowincji franciszkańskiej. Budynek browaru zbudowano w 1824 r. na potrzeby klasztoru. Przy tkalni zachował się fragment muru z zabudowań manufaktury. Obiekty stanowią przykład architektury przemysłowej.

Zajazd Dom Gdański, ob. Miejska Biblioteka Publiczna, ul. Rynek Mariacki 11, 1 poł. XVIII w.

Budynek pierwotnie służył jako faktoria kupców gdańskich i dom zajezdny posiadający na zapleczu duży dziedziniec. Ok. 1910 r. zamurowano sięń przejazdową na osi budynku, we wnętrzu wydzielono mieszkania i aptekę. W 1930 r. rozpoczęto prace remontowo-konserwatorskie, łączące się ze zmianą funkcji – obecnie Miejska Biblioteka Publiczna.

Dom Gdański usytuowany jest przy rynku miejskim. Murowany budynek utrzymany w duchu późnobarokowym, przykryty mansardowym dachem, dwutraktowy z sienią na osi. W fasadzie rozczłonkowanej pilastrami – dwukondygnacyjny ryzalit z wysokim, barokowym frontonem.

Stan zachowania obiektu – bardzo dobry.

Dawny zajazd, ul. Rynek Mariacki 14, XVIII w.

Wybudowany jako zajazd budynek o cechach późnobarokowych. Pierwotny mansardowy dach zamieniono na dwuspadowy, zamurowano bramę na osi fasady.

Budynek jednokondygnacyjny, z ryzalitem i facjatą na osi fasady oraz obszernym oknem zamkniętym odcinkiem łuku – w miejscu bramy. Elewacje zmodernizowane.

Stan zachowania obiektu – dobry.

Dom, tzw. Dom Lipki (Drukarnia Ariańska), ul. Gdańska 2, prawdopodobnie k. XVIII w.

Późnorennesansowy dom, utożsamiany z drukarnią. Obecna budowla (Urząd Stanu Cywilnego) zrekonstruowana od podstaw przez Polskie Pracownie Konserwacji Zabytków.

Jednokondygnacyjny budynek na rzucie prostokąta, nakryty wysokim, namiotowym dachem. Wewnątrz dwutraktowy. Elewacje pozbawione podziałów, zwieńczone gzymsem.

Stan zachowania obiektu – dobry.

Odlewnia Dzwonów Braci Kruszewskich, ul. Ludwisarska 14

Nietypową działalnością zajmuje się rodzina Kruszewskich w Węgrowie, prowadząca zakład ludwisarski – jeden z dwóch w Polsce. Historia zakładu sięga poł. XIX w., kiedy odlewnię dzwonów przy ul. Gdańskiej (budynek nie istnieje) założył Antoni Włodkowski. Przyuczył do zawodu Jakuba Kruszewskiego, który po śmierci mistrza, w 1920 r. zbudował własną odlewnię, którą do dziś prowadzą jego spadkobiercy przy ul. Ludwisarskiej 14. Produkcja odbywa się wg dawnej technologii. Przy użyciu szablonu budowana jest forma z cegieł i gliny: najpierw rdzeń – część wewnętrzna dzwonu, a po jego wypaleniu – „dzwon fałszywy”. Na jego powierzchnię nanoszone są ornamenty i litery z wosku, po czym forma pokryta zostaje gruntem – warstwą gliny, w której odbijają się elementy wystroju dzwonu. Po wysuszeniu przygotowuje się kolejne części formy – płaszcz i koronę, następnie zbroi drutem. Przygotowanie do odlewu polega na wyjęciu „fałszywego dzwonu”, zestawieniu formy zewnętrznej z odbitymi literami i ornamentem na rdzeniu i wysuszeniu. Ustawia się ją w dole poniżej pieca, zakopuje w ziemi i wykopuje korytarze, którymi z pieca spłynie roztopiony spiż. Po trzech dniach wkopuje się dzwon z ziemi, usuwa zbrojenie i odbija glinę. Kolejną fazą jest oczyszczenie dzwonu z gliny, nadlewów, szlifowanie, a na końcu polerowanie i malowanie. Później – wykonanie oprawy, czyli zwieszenie dzwonu oraz serca, które odkuwane jest w żelazie. Współcześnie najśłynniejszym dziełem Kruszyńskich są wykonane w 1973 r. dzwony dla Zamku Królewskiego w Warszawie.

Pomnik Powstańców Styczniowych, ul. Gościniec Niepodległości

W 1917 r. na mogile umieszczono głaz narzutowy (4 m w obwodzie) i wyryto na nim napis: Bohaterom 1863 r. na prochach waszych z pól polskich kamienia wznoszą przez pamięć wdzięczne pokolenia 1917 r. Pod koniec stycznia 1863 r., w Węgrowie, doszło do koncentracji oddziałów powstańczych. Osiągnęły one liczebność ok. 3,5 tys. ludzi, a dowództwo nad nimi objęli: Władysław Jabłonowski i Józef Matliński. W dniach 1-3 lutego doszło do walk z wojskami rosyjskimi. Główna bitwa odbyła się 3 lutego 1863 r., kiedy Węgrów zaatakowała kolumna płk Georgija Papaafanasopuła. W czasie bitwy miał miejsce atak kosynierów na rosyjskie armaty. Powstańcy nie dali się rozbić, a ich główne siły zdołały oderwać się od wojsk rosyjskich. W bitwie poległo około 150-200 powstańców. Poległych pochowano w kilku zbiorowych i pojedynczych mogiłach na polu bitwy. Ciała wielu mieszkańców Węgrowa i okolic zostały zabrane przez rodziny i pogrzebane na miejscowych cmentarzach. Jeden z takich grobów – powstańca Edwarda Marskiego – zachował się na cmentarzu ewangelickim.

Mogiła powstańców styczniowych¹

Mogiła powstańców styczniowych poległych w bitwie pod Węgrowem, w Węgrowie wraz z pomnikiem została wpisana do rejestru zabytków z uwagi na zachowane wartości historyczne i artystyczne.

Mogiła znajduje się przy trasie 696 Węgrów-Siedlce, noszącej nazwę Gościniec Niepodległości. Pochowano tu 66 powstańców o nieznanym tożsamości, poległych 3 lutego 1863 roku w jednej z bitew powstania styczniowego. Pozostali polegli (mieszkańcy Węgrowa i okolicznych miejscowości) zostali pochowani przez rodziny na cmentarzach parafialnych. Ze względu na zakaz władz zaborczych, mogiła nie była oznakowana. Dopiero podczas I wojny światowej, okupacyjne władze niemieckie Węgrowa zezwoliły na

¹ <https://www.mwzk.pl/archiwum-aktualnosci-lista/914-mogila-powstacow-styczniowych-w-wgrowie-zabytkiem> (data dostępu 04.10.2023 r.)

uhonorowanie poległych. W 1917 roku, mieszkańcy ustawili przy mogile olbrzymi głaz narzutowy. Inskrypcję wykuli rzemieślnicy z warszawskiego warsztatu kamieniarskiego Bolesława Sypniewskiego. Na pomniku znalazły się słowa wiersza Witolda Roguskiego: „Na prochach waszych z pól polskich kamienia wznoszą przez pamięć wdzięczne pokolenia”. Mogiła wraz z pomnikiem i okalającym drzewostanem jest zaplanowanym, jednorodnym układem kompozycyjnym, stanowiącym charakterystyczny element krajobrazu. To także świadectwo historii kraju, a dla mieszkańców Węgrowa i okolic – miejsce obchodów ważnych uroczystości patriotycznych, organizowanych przez organizacje społeczne i samorząd.

5.5. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze miasta Węgrowa funkcjonują dwie z ww. form, jest to wpis do rejestru zabytków oraz miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.

5.5.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie miasta Węgrowa znajduje się 14 zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, (Tabela nr 1). Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie miasta. Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim – rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

W stosunku do obiektów i obszarów ujętych w rejestrze zabytków nieruchomych województwa mazowieckiego, wszelkie działania dotyczące tych obiektów (w tym wewnątrz nich) oraz obszarów wymagają bezwzględnego uzyskania pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Warszawie w trybie decyzji, stosownie do art. 36 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Pozwolenia wymaga:

- prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;
- wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- prowadzenie badań archeologicznych;
- przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
- dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;

- zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
- umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru: urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych oraz napisów;
- podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni;
- poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie miasta Węgrowa

LP.	ADRES	OBIEKT	NR I DATA WPISU DO REJESTRU ZABYTEKÓW
1	ul. Ewangelicka	kaplica na cmentarzu ewangelicko-augsburskim	A-147/632 z 04.04.1962 r.
2	ul. Gdańska 2	„Dom Lipki”	A-355 z 31.12.1983 r.
3	ul. Kościuszki 7 część dz. nr 5962	Kaplica Łubieńskich na cmentarzu rzymskokatolickim	A-1333 z 09.05.2016 r.
4	ul. Kościuszki 27/29	Zespół klasztorny reformatorów: - kościół św. Antoniego z Padwy i św. Piotra z Alkantary, - klasztor, - ogrodzenie z bramami	A-78/410 z 19.03.1962 r.
5	ul. Kościelna 2	klasztor i kolegium Księży Komunistów	A-145/630 z 04.04.1962 r.
6	ul. Kowalska 5	budynki tkalni i browaru	A-1309 z 2015 r.
7	ul. Narutowicza 20	kościół parafialny, ewangelicko - augsburski Św. Trójcy w zespole	A-45/ 231 z 18.11.1959 r.
8	ul. Narutowicza 20	plebania w zespole kościoła paraf. ewangelicko-augsburskiego Św. Trójcy	A-45/ 231 z 18.11.1959 r.
9	ul. Rynek Mariacki 11	„Dom Gdański”	A-30/176 z 13.12.1958 r.
10	ul. Rynek Mariacki 14	Zajazd	A-146/631 z 04.04.1962 r.
11	ul. Rynek Mariacki	Zespół bazyliki: - Bazylika Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, - dwie dzwonnice, - brama, ogrodzenie z bramką	A-44/230 z 18.11.1959 r.
12	ul. Strażacka 3	plebania w zespole bazyliki	A-354 z 31.12.1983 r.
13	ul. Zwycięstwa 5	Dom Rabina	A-1508 z 01.07.2019 r.
14	przy trasie 696 Węgrów-Siedlce	mogiła powstańców styczniowych poległych w bitwie pod Węgrowem wraz z pomnikiem	A-1306 z 21.08.2015 r.

5.5.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Najcenniejsze zabytki ruchome z terenu miasta Węgrowa wpisane zostały do rejestru zabytków ruchomych (Tabela nr 2). Stanowią one przede wyposażenie kościołów z terenu miasta. Ze względów bezpieczeństwa nie publikuje się szczegółowych danych dotyczących tych obiektów. Informacje można uzyskać w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Warszawie, Delegatura w Siedlcach.

Tabela nr 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie miasta Węgrowa

LP.	OBIEKT I CZAS POWSTANIA	MIEJSCE PRZECHOWYWANIA	NR I DATA WPISU DO REJESTRU ZABYTEKÓW
1	sześć nagrobków, XIX/IX w.	cmentarz parafialny przy ul. Kościuszki	B-171 z 07.11.1985 r.
2	trzydzieści sześć obiektów z wyposażenia, XVIII-XIX w.	kościół pw. św. Piotra z Alkantary i św. Antoniego z Padwy, ul. Kościuszki 27	B-194 z 28.12.1994 r.
3	chrzcielnica, XIX w.	kościół ewangelicko-augsburski, ul. Narutowicza	B-62 z 31.03.2005 r.
4	kapliczka z figurą św. Jana Nepomucena, XVIII/XIX w.	ul. Kościuszki 107	B-63 z 12.04.2005 r.
5	organy, pocz. XIX w.	kościół ewangelicko-augsburski, ul. Narutowicza	B-87 z 21.12.2005 r.
6	trzy nagrobki, XVII/XVIII w.	cmentarz ewangelicko-augsburski, ul. Ewangelicka	B-88 z 21.12.2005 r.
7	obraz „Chrystus modlący się w ogrodzie Getsemane”, pocz. XIX w.	kościół ewangelicko-augsburski, ul. Narutowicza	B-89 z 21.12.2005 r.
8	dwa nagrobki, XIX w.	cmentarz parafialny przy ul. Kościuszki	B-141 z 25.09.2007 r.
9	osiemnaście nagrobków, XIX/XX w.	cmentarz parafialny przy ul. Kościuszki	B-227 z 11.01.2010 r.
10	dziewięć fresków, pocz. XVIII w.	kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP, ul. Rynek Mariacki	B-235 z 27.04.2010 r.
11	siedem nagrobków, XIX w.	cmentarz ewangelicko-augsburski, ul. Ewangelicka	B-1392/2017 z 02.11.2017 r.
12	sarkofag Jana Dobrogosta Krasińskiego, pocz. XVIII w.	kościół pw. św. Piotra z Alkantary i św. Antoniego z Padwy, ul. Kościuszki 27	B-458 z 09.01.2019 r.
13	cztery obrazy z ołtarzy bocznych, XVIII w.	kościół pw. św. Piotra z Alkantary i św. Antoniego z Padwy, ul. Kościuszki 27	B-475 z 13.02.2019 r.

5.5.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków – miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP). Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w MPZP dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu MPZP. W planach w szczególności:

- 1) uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;

- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
- 4) uwzględnia się ochronę:
 - zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
 - innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
 - parków kulturowych;
- 5) uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;
- 6) w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Dlatego zgodnie z powyższym miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego miasta Węgrowa jako akty prawa miejscowego stanowią podstawę planowania przestrzennego (Tabela nr 3). Mają one wiążące nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami. W obowiązujących planach wyznaczono szczegółowe zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Ustalenia te powinny sprzyjać ochronie otoczenia zabytków przed zbyt intensywną działalnością gospodarczą oraz umożliwić uniknięcie inwestycji, które mogłyby zubożyć krajobraz kulturowy.

W planach ustalono warunki kształtowania krajobrazu kulturowego obejmującego zasady i ograniczenia dotyczące gabarytów zabudowy, lokalizacji nośników reklamowych, dopuszczalności lokalizowania tymczasowych obiektów usługowo-handlowych, zawarte w przepisach szczegółowych dla poszczególnych terenów. Ustala się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

- Wskazuje się budynki i obiekty do zachowania, wpisane do rejestru zabytków, dla których obowiązuje prowadzenie robót budowlanych zgodnie z przepisami odrębnymi;
- Wskazuje się budynki, wpisane do gminnej ewidencji zabytków, dla których obowiązuje prowadzenie robót budowlanych zgodnie z przepisami odrębnymi oraz ustaleniami szczegółowymi planu;
- Ustala się ochronę budynków o wartościach kulturowych, wskazanych na rysunku planu oznaczeniem graficznym jako budynki objęte ochroną w planie wpisane do gminnej ewidencji zabytków, dla których:
 - a) obowiązuje prowadzenie robót budowlanych zgodnie z przepisami odrębnymi,
 - b) dopuszcza się przebudowę i zmianę funkcji użytkowej,
 - c) dopuszcza się, o ile ustalenia szczegółowe planu nie stanowią inaczej, rozbudowę maksymalnie do 10% poza pierwotny obrys budynku z wykluczeniem dodatkowej obudowy elewacji,
 - d) rozbudowa nie może spowodować zmiany charakteru i stylu budynku,
 - e) nakazuje się zachowanie cech stylowych oraz zachowanie bez zmian geometrii dachu,
 - f) dopuszcza się dla budynków murowanych otynkowanie wyłącznie jako odtworzenie tynku historycznego, pod warunkiem zachowania koloru, faktury, gzymsów, pilastrów i innych detali,
 - g) nie dopuszcza się termomodernizacji budynków murowanych, poprzez docieplenie elewacji od zewnątrz za wyjątkiem: docieplania ścian szczytowych znajdujących się w tzw. ostrej granicy działki, docieplania za pomocą tynków termoizolacyjnych,
 - h) dopuszcza się termomodernizację budynków murowanych poprzez, między innymi: eliminację mostków cieplnych, wymianę stolarki i ocieplenie dachu,
 - i) dopuszcza się termomodernizację budynków drewnianych, poprzez ocieplenie budynku z zewnątrz wyłącznie przez użycie takich materiałów jak: wełna mineralna, skalna lub szklana oraz płyty drewno-magnezowe pod warunkiem drewnianego oszalowania elewacji,
 - j) nakazuje się stosowanie jednakowej kolorystyki balkonów i balustrad widocznych w elewacji oraz zachowania jednakowej kolorystyki dla całego budynku bez względu na podziały własnościowe,
 - k) nakazuje się powtórzenie geometrii i formy wizualnej stolarki historycznej przy wymianie stolarki;
- Wyznacza się obiekty wymagające przekształceń nawiązujących do historycznego otoczenia, dla których:
 - a) nakazuje się, przy prowadzeniu robót budowlanych, zharmonizowanie tych obiektów z istniejącą zabudową historyczną poprzez zastosowanie odpowiednich wysokości kondygnacji, proporcji okien i

- kształtu dachu,
 - b) nakazuje się zharmonizowanie tych obiektów z istniejącą zabudową historyczną i charakterem zespołu w zakresie skali, formy, materiału i kolorystyki,
 - c) dopuszcza się zmianę użytkowania parteru zgodnie ze wskazanym na rysunku planu symbolem usług w parterach;
- W razie ujawnienia podczas robót ziemnych lub budowlanych przedmiotu posiadającego cechy zabytku, nakazuje się niezwłocznie powiadomienie właściwego organu Służby Ochrony Zabytków, zabezpieczenia odkrytego przedmiotu i wstrzymania wszelkich robót do czasu wydania przez ten organ odpowiednich zarządzeń, zgodnie z przepisami odrębnymi.

W planach wskazano obszary zespołów zabudowy wpisane do rejestru zabytków:

- a) zespół kościoła ewangelicko-augsburskiego nr rej. A-45/231, w obrębie którego:
 - obowiązuje realizacja robót budowlanych w tym wyprzedzających, szczegółowych badań archeologiczno-architektonicznych zgodnie z przepisami odrębnymi;
 - dopuszcza się rozbiórkę obiektów nie wpisanych do rejestru zabytków;
- b) zespół kościoła rzymsko-katolickiego farnego, parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP i św. Piotra i Pawła nr rej. A-44/230 i 354, w obrębie którego obowiązuje realizacja robót budowlanych zgodnie z przepisami odrębnymi.

Dla obiektów będących w miejskiej ewidencji zabytków ustala się:

- a) zachowanie zabytkowego układu cmentarza, w tym głównych alei, kwater oraz zabytkowej kaplicy, a także historycznych nagrobków i grobowców;
- b) zachowanie i rekonstrukcję głównych elementów zieleni cmentarnej, w szczególności podkreślającej układ przestrzenny cmentarza;
- c) utrzymanie zasadniczych cech bryły, kompozycji i detalu architektonicznego, elewacji zewnętrznej, kształtu i pokrycia dachu oraz podziałów stolarki okiennej i drzwiowej kaplicy cmentarnej, oraz zabytkowych witraży w oknach kaplicy;
- d) prowadzenie konserwacji, restauracji oraz wszelkich robót budowlanych z zachowaniem substancji zabytkowej;
- e) rozbiórka obiektów o wartościach kulturowych w tym również rozbiórka zabytkowych pomników cmentarnych może być dokonana tylko w przypadkach, regulowanych przepisami odrębnymi, po wykonaniu stosownej dokumentacji stwierdzającej o utracie wartości zabytkowej przez dany obiekt, np.: w wyniku bardzo złego stanu technicznego.

Dla stanowisk archeologicznych ustalono:

- Wskazuje się strefę ochrony konserwatorskiej zabytku archeologicznego wpisanego do ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków pod numerem AZP 53-73 nr st. 59, na terenie strefy obowiązuje realizacja robót budowlanych, w tym ziemnych, zgodnie z przepisami odrębnymi.

Dla strefy ścisłej ochrony konserwatorskiej, w obrębie której ustala się:

- a) nakaz zharmonizowania nowych obiektów z istniejącą zabudową historyczną w zakresie skali, formy, materiału i kolorystyki, o ile ustalenia szczegółowe planu nie stanowią inaczej;
- b) ochronę historycznej struktury przestrzennej miasta, poprzez ochronę obiektów o wartościach kulturowych i historycznej parcelacji zgodnie z ustaleniami szczegółowymi dla poszczególnych terenów funkcjonalnych,
- c) obowiązek realizacji robót budowlanych zgodnie z przepisami odrębnymi.

Dla strefy K ochrony krajobrazu kulturowego, w obrębie której ustala się:

- a) zakaz wznoszenia obiektów kubaturowych oraz konstrukcji o wysokości powyżej 10 m na przedpolu cmentarza oraz na osiach widokowych z głównych ciągów komunikacyjnych na kaplicę cmentarza, gdzie dopuszcza się zagospodarowanie zgodne z ustaleniami planu;
- b) zakaz lokalizacji wszelkich napowietrznych sieci i obiektów infrastruktury technicznej wpływających

- na negatywny wizualny odbiór cmentarza o wartości kulturowej;
- c) projektowanie i realizację nowych elementów zabudowy i wyposażeni miasta dostosowanych do tradycji miejsca;
 - d) zakaz lokalizacji wszelkich nośników reklamowych za wyjątkiem słupów ogłoszeniowych.

Wykaz obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego miasta Węgrowa:

1. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Węgrowa – „Osiedle Polna” przyjęty uchwałą nr XLVI/277/2018 Rady Miejskiej Węgrowa z dnia 25 czerwca 2018 r.
2. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Węgrowa – teren dworca autobusowego przyjęty uchwałą nr XVIII/105/2012 Rady Miejskiej w Węgrowie z dnia 26 kwietnia 2012 r.
3. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Węgrowa – Osiedle „Glinki” przyjęty uchwałą nr XLVIII/298/2010 Rady Miejskiej w Węgrowie z dnia 1 kwietnia 2010 r.
4. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Węgrowa – „Miedzanka” przyjęty uchwałą nr XI/53/2011 Rady Miejskiej w Węgrowie z dnia 31 sierpnia 2011 r.
5. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Węgrów dla inwestycji „Trzecia Nitka Rurociągu Naftowego „PRZYJAŹŃ” wraz z infrastrukturą towarzyszącą” przyjęty uchwałą nr XXVIII/233/2005 Rady Miejskiej w Węgrowie z dnia 28 kwietnia 2005 r.
6. Miejscowy Plan zagospodarowania przestrzennego miasta Węgrowa – Osiedle „Północne” przyjęty uchwałą nr XXXIX/295/2005 Rady Miejskiej w Węgrowie z dnia 28 grudnia 2005 r.
7. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego na Bagnie przyjęty uchwałą nr IV/28/03 Rady Miejskiej w Węgrowie z dnia 27 stycznia 2003 r.
8. Miejscowy plan zagospodarowania strefy śródmiejskiej miasta Węgrowa przyjęty uchwałą nr XXXI/200/2013 Rady Miejskiej w Węgrowie z dnia 27 czerwca 2013 r.
9. Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w części dotyczącej strefy ekologicznej przyjęty uchwałą nr XXXIV/207/01 Rady Miejskiej w Węgrowie z dnia 18 grudnia 2001 r.

5.6. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru,
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,

Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. z 2021 r., poz. 56).

Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów niewpisanych do rejestru zabytków w gminnej ewidencji zabytków jest obowiązek uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków planowanych przy nich działań za pośrednictwem właściwego organu gminy lub organu administracji architektoniczno-budowlanej. Uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków prowadzone są na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację

inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 53. ust. 4 pkt 2, art. 60 ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym) oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego (art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane). Ponadto właściciele lub posiadacze zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków mają obowiązek zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Mają też obowiązek uczestniczenia w kosztach badań archeologicznych prowadzonych na swoim terenie.

W związku ze zmianą Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem powstał obowiązek zawiadomienia o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty adresowej zabytku, o włączeniu nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków. Ponadto Wójt (burmistrz, prezydent miasta) o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków zawiadamia właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo wyłączenia tej karty z gminnej ewidencji zabytków.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zmieniona w 2010 r. istotnie wzmacnia rangę gminnej ewidencji zabytków, poprzez między innymi obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków projektów decyzji o ustaleniu warunków zabudowy i zagospodarowania terenu (WZIZT) oraz projektów budowlanych dotyczących obiektów ujętych między innymi w gminnej ewidencji zabytków.

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawą do sporządzania programów opieki jest gminna ewidencja zabytków.

Gminna ewidencja zabytków miasta Węgrowa została opracowana w 2009 r. Została przyjęta Zarządzeniem nr 524/2010 przez Burmistrza Miasta Węgrowa z dnia 10 grudnia 2010 r., ze zmianami:

- Zarządzenie nr 219/2016 Burmistrza Miasta Węgrowa z dnia 7 kwietnia 2016 r.
- Zarządzenie nr 98/2019 Burmistrza Miasta Węgrowa z dnia 11 czerwca 2019 r.
- Zarządzenie nr 292/2020 Burmistrza Miasta Węgrowa z dnia 14 sierpnia 2020 r.

Ewidencja jest dokumentem otwartym – powinna być stale weryfikowana i aktualizowana. Dotyczy to także włączania nowych obiektów do GEZ.

5.6.1. Zabytki archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytkiem archeologicznym jest zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy będący tym wytworem.

Przedmiotem ochrony są zatem nie tylko poszczególne wytwory człowieka, ale i ich kulturowy kontekst – razem tworzą integralną całość, w terminologii naukowej zwaną stanowiskiem archeologicznym. Wydzielony wytwór określa się natomiast mianem artefaktu. Stanowiskiem archeologicznym jest obszar występowania archeologicznych zabytków nieruchomych i ruchomych jako spójnej całości, zaś artefaktem jest wydzielony, indywidualny zabytek ruchomy, np. pozyskany w trakcie badań archeologicznych. Wzajemne powiązanie przestrzenne poszczególnych nieruchomych i ruchomych części stanowiska archeologicznego stanowi właściwą, oryginalną i niepowtarzalną substancję zabytku archeologicznego.

Obszar miasta Węgrowa został rozpoznany stosowaną obecnie metodą powszechnej inwentaryzacji zabytków archeologicznych Polski pod nazwą Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP). Środowisko kulturowe Węgrowa zawiera zewidencjonowane stanowiska archeologiczne datowane od epoki kamienia do epoki nowożytnej. Zewidencjonowano je w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski: 52-76, 53-76 oraz 54-76.

Przebadany obszar, w ramach AZP 52-76, położony jest na pld. i zach. od miejscowości Miedzna. Środkiem, ze wsch. na zach. płynie niewielka rzeka Miedzanka (dopływ Liwca). Powierzchnia obszaru jest lekko falista, dominują pola uprawne, o piaszczystych glebach. Tylko jedno stanowisko archeologiczne z 29 znajduje się w granicach miasta Węgrów. Jest to osada pochodząca z okresu nowożytnego, usytuowana wzdłuż doliny rzeki Miedzanka.

Przebadany obszar, w ramach AZP 53-76, znajduje się w granicach Obniżenia Węgrowskiego, wchodzącego w skład Niziny Południowopodlaskiej. Krajobraz tych terenów ukształtowany został podczas stadiału Warty zlodowacenia środkowopolskiego. Jest to lekko falista równina. Przez zach. część obszaru płynie rzeka Liwiec. Uchodzą do niej trzy dopływy: Ada, Czerwonka i bezimienny ciek. Cieki te odwadniają tereny położone na pld.-zach. od Węgrowa oraz na wsch., pñ. i pñ.-wsch. od miasta. Liwiec, Ada i bezimienny ciek prowadzą swe wody w silnie meandrujących korytach. Ich tarasy zalewowe są rozległe i łagodnie przechodzą w równinę wysoczyznową. Inaczej ukształtowany jest teren wzdłuż rzeczki Czerwonki. Jej taras zalewowy jest wyjątkowo wąski, a przylega do niego dość stroma krawędź tarasu nadzalewowego. W dolinach rzek zalegają gleby torfowo-bagienne, porośnięte łąkami. Na terenach położonych powyżej łąk występują gleby piaszczysto-gliniaste. Porastają je lasy mieszane. Większe połacie tych lasów znajdują się w pñ.-wsch., wsch. i pld.-wsch. części opisywanego obszaru.

Okolice Węgrowa penetrowane były przez archeologów od k. XIX w. Drugi etap poszukiwań wiąże się z okresem międzywojennym. Do 1989 r. z okolic Węgrowa znanych było 19 stanowisk, pochodzących z różnych okresów prądziejów.

Spośród dokonanych znalezisk najliczniej reprezentowane były zabytki z epoki brązu i okresu wpływów rzymskich. Do cenniejszych znalezisk zaliczyć należy zabytki paleolityczne i mezolityczne, także dwa skarby monet, jeden z okresu wpływów rzymskich, drugi z XVII w. W wyniku przeprowadzonej weryfikacji źródeł wykluczyć należy istnienie w Węgrowie wczesnośredniowiecznego grodu.

Wszystkie stanowiska wymagają jednak dokładnych badań, które potwierdziłyby występowanie na ich terenie materiału poznawczego. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze.

Poszczególne zasady ochrony stanowisk archeologicznych są doprecyzowane w procesie formułowania ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, z uwzględnieniem indywidualnej specyfiki danego stanowiska archeologicznego oraz przy rozpoznaniu możliwych dla niego zagrożeń. Przepisy te należy ująć w postać nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń w użytkowaniu terenów, zgodnie z wytycznymi rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 26 sierpnia 2003 r. w sprawie wymaganego zakresu projektu

miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (Dz. U. z 2021 r. poz. 2404). Ponadto zapisy planu muszą spełniać wymogi norm prawnych ustalone w rozporządzeniu Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (Dz. U. z 2016 r. poz. 283).

Nie wyklucza się odkrycia w przyszłości kolejnych stanowisk archeologicznych (zwłaszcza w wyniku nowych badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski), które należy uwzględnić na dalszym etapie procesu planowania przestrzennego, pomimo ich braku w studium.

Ochrona właściwa zabytkom archeologicznym powinna być przypisana również do zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych historycznych miast i wsi, nawet jeśli nie zostały one osobno ujęte w ewidencji zabytków archeologicznych. Obszary te z natury rzeczy spełniają kryterium zabytku archeologicznego przewidzianego w art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. a ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tj. pozostałości terenowej historycznego osadnictwa. W tym przypadku z reguły dopuszczone może być zagospodarowanie wynikające z potrzeb zabudowy; obszar ciągłego osadnictwa historycznego podlega bowiem nieustannemu rozwojowi aż do czasów współczesnych i bezzasadne jest hamowanie tego procesu. Natomiast ze względu na zagrożenie dla substancji nawarstwień kulturowych, jakie niesie ze sobą naruszanie struktury gruntu, wszelkie zamierzenia budowlane na obszarze historycznego miasta powinny być objęte obowiązkiem przeprowadzenia niezbędnych badań archeologicznych. Realizacja wszelkich inwestycji na obszarach zidentyfikowanych stanowisk archeologicznych wymaga pozwolenia organu ochrony zabytków oraz zapewnienia badań archeologicznych, w zakresie wyznaczonym przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w – art. 31. ustawy o ochronie zabytków.

Zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt. 12 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, prowadzenie poszukiwań zabytków może się odbywać na podstawie pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Znalazcy przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest zabytkiem, jest obowiązany wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot; zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia; niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

Dla wszystkich stanowisk archeologicznych przeznaczonych do trwałego zachowania sugerowanym docelowym przeznaczeniem terenu jest utworzenie obszaru zieleni urządzonej, zwłaszcza niskiej (głównie dla stanowisk archeologicznych o własnej formie terenowej), ewentualnie użytku zielonego (dla stanowisk archeologicznych płaskich). Rozrost systemu korzeniowego dużych drzew uszkadza bowiem nawarstwienia kulturowe oraz obiekty i ruchome zabytki archeologiczne. W przypadku stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenach leśnych należy sformułować zasady prowadzenia gospodarki leśnej uwzględniające potrzebę ochrony zabytku.

W przypadku, gdy obszar stanowiska archeologicznego o własnej formie terenowej lub wpisanego do rejestru zabytków objęty został miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego dopuszczającym zainwestowanie lub zagospodarowanie, należy dążyć do zmiany tego planu, aby wyeliminować lub zminimalizować zagrożenie dla zabytku. Szczególny priorytet należy przyznać stanowiskom archeologicznym o własnej formie terenowej, z obszarów których należy usuwać wszelkie funkcje stwarzające zagrożenie dla substancji zabytku.

W przypadku kolizji z wszystkimi stanowiskami archeologicznymi należy wprowadzić zapisy umożliwiające przeprowadzenie niezbędnych badań archeologicznych zagrożonych zniszczeniem, na które należy uzyskać pozwolenie od wojewódzkiego konserwatora zabytków.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego miasta – analiza SWOT

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego – silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można – ze względu na ich pochodzenie – na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne – umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

W Tabeli nr 3 zostały przedstawione silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju miasta Węgrowa.

Tabela nr 3. Analiza SWOT

CZYNNIKI WEWNĘTRZNE I ZEWNĘTRZNE MAJĄCE WPŁYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE MIASTA WĘGROWA	
SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none">• miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego obejmujące ochroną obiekty zabytkowe na terenie miasta wraz z wyznaczonymi strefami ochrony konserwatorskiej;• szczegółowe zapisy dotyczące zabytków w obowiązującym Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Węgrowa;• gminna ewidencja zabytków;• zachowany w znacznym stopniu historyczny układ urbanistyczny miasta;• różnorodność zasobów zabytkowych, w tym unikatowa zachowana drewniana zabudowa;• opracowana uchwała w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków;• tkackie tradycje Węgrowa;• aktywna działalność Miejskiej Biblioteki Publicznej, Węgrowskiego Ośrodka Kultury, Centrum Dialogu Kultur; ekspozycja muzealna w klasztorze, ekspozycja tkaniny w Miejskiej Bibliotece Publicznej;	<ul style="list-style-type: none">• stan zabezpieczenia niektórych obiektów zabytkowych, postępujący proces ich niszczenia;• niewystarczające środki z budżetu miasta przeznaczone na ochronę zabytków;• degradacja elementów historycznego układu urbanistycznego poprzez lokalizację nowej zabudowy;• budynki występujące w gminnej ewidencji zabytków, które są własnością prywatną wymagają przeprowadzenia prac zabezpieczających, jak i wyeksponowania ich walorów;• niewystarczająco rozwinięta baza i infrastruktura turystyczna.

<ul style="list-style-type: none"> • różnorodność imprez kulturalno-rozrywkowych; • cenne tereny przyrodnicze – chronione poprzez formy ochrony przyrody (Siedlecko-Węgrowski Obszar Chronionego Krajobrazu, Obszar Natura 2000 Ostoja Nadliwiecka – PLH140032, Obszar Natura 2000 Dolina Liwca – PLB140002, Pomnik przyrody). 	
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • wzrastająca liczba właściwie przeprowadzanych prac remontowo-budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych; • występowanie obiektów i zespołów zabytkowych mogących zainteresować potencjalnych turystów; • dynamicznie rozwijającą się działalność kulturalna; • rozbudowa ścieżek i tras rowerowych; • modernizacja zabytkowych obiektów na terenie miasta z wykorzystaniem dotacji krajowych i unijnych; • rozwój inicjatyw lokalnych i organizacji pozarządowych w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego (konserwacja nagrobków przez Towarzystwo Miłośników Ziemi Węgrowskiej); • położenie miasta sprzyjające rozwojowi turystyki; • opracowania strategiczne zmierzające do zrównoważenia rozwoju kultury w regionach wiejskich i realizacja wytyczonych zadań; • uwzględnienie potrzeb ochrony dziedzictwa kulturowego w dokumencie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz strategii rozwoju miasta; • wspomaganie przedsięwzięć zmierzających do zachowania i kształtowania ładu przestrzennego z utrzymaniem właściwej ekspozycji obiektów zabytkowych i dostosowywaniem nowej zabudowy do wartości historycznych miejsc; • rozwój szlaków turystycznych opartych na dziedzictwie kulturowym; • kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych; • systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie gminy; • rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa; • wprowadzenie i egzekwowanie polityki ochrony 	<ul style="list-style-type: none"> • brak realnych systematycznych zachęt dla prywatnych inwestycji w zabytki; • pogarszający się stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych na terenie miasta; • sezonowość turystyki; • bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych; • spadek zainteresowania turystyką lokalną, w tym agroturystyką na rzecz preferowania turystyki zagranicznej; • zanik tradycji i tożsamości lokalnej, związany ze zmianą stylu życia; • działania inwestycyjne prowadzone m.in. przez prywatnych właścicieli obiektów, w których interes indywidualny inwestora jest przedkładany nad dobro społeczne, tj. dobro zabytku; • samowola budowlana – wprowadzanie elementów obcych, nowej zabudowy, np. nieprzemysłanej, niezgodnej z historyczną kolorystyką; • niedostosowanie sposobu użytkowania niektórych obiektów zabytkowych do ich charakteru; • odpływ wysoko wykwalifikowanej kadry z terenu gminy, migracja zarobkowa młodszych pokoleń i związane z tym zatracanie więzi z regionem; • degradacja i powolne wygaszanie opuszczonych obiektów zabytkowych, w tym zabytkowych parków.

<p>walorów środowiska naturalnego i kształtowania przestrzennego;</p> <ul style="list-style-type: none"> • możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; • wzrost dotacji na prace z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, w tym na prace konserwatorskie i obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków. 	
--	--

7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa główne cele GPOnZ, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy w właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Niniejszy GPOnZ jest programem kierunkowym, uwzględniającym także założenia ogólnych planów i opracowań strategicznych, dotyczących rozwoju społeczno-gospodarczego miasta Węgrowa. Z drugiej strony ideą nadrzędną GPOnZ jest budowanie tożsamości kulturowej regionu i silnych związków mieszkańców z zamieszkałym przez nich terenem i jego przeszłością. Cele i kierunki działań sformułowane są w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza czteroletni okres obowiązywania GPOnZ.

W GPOnZ wyznaczono priorytety, kierunki działań wraz z zadaniami (Tabela nr 4), które są kontynuacją działań określonych w Gminnym programie opieki nad zabytkami miasta Węgrowa na lata 2015-2018 i na lata 2019-2022. Zostały one sformułowane w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza czteroletni okres obowiązywania GPOnZ. Możliwy jest podział realizacji zadań na podokresy w powiązaniu z ustawowym obowiązkiem złożenia po 2 latach przez władze miasta Węgrowa sprawozdania z częściowego wykonania GPOnZ. Wykonanie takiego sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji GPOnZ, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania GPOnZ oraz efektywność ich wykonania. Sposób weryfikacji zadań został ujęty w ostatniej kolumnie w Tabeli nr 4.

Priorytety Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami:

PRIORYTET I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego miasta, jako element rozwoju gospodarczo-społecznego miasta Węgrowa.

PRIORYTET II: Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców miasta Węgrowa.

W ramach powyższych priorytetów określono kierunki działań, które mają być uzyskane przez konkretne, przypisane do nich szczegółowe zadania.

Tabela nr 4. Zakres działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym miasta Węgrowa

KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
PRIORYTET I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo-społecznego miasta Węgrowa.		
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	Umieszczenie w widocznym miejscu tablic informacyjnych przy wszystkich obiektach wpisanych do rejestru zabytków.	Czy i gdzie umieszczono tablice
	Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością miasta.	Czy pozyskano środki, z jakich środków, na jakie obiekty, zakres prac
	Kontynuacja w udzielaniu dotacji zgodnie z obowiązującą uchwałą w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków.	Ilość złożonych wniosków, wartość przyznanych dotacji, ilość przyznanych dotacji, na jakie obiekty, zakres prac
	Realizacja zadań własnych Miasta Węgrowa w kwestii poprawy stanu i utrzymania obiektów zabytkowych, będących jej własnością lub współwłasnością.	Jakie obiekty wyznaczono do remontu, co zrealizowano, zakres działań, wartość inwestycji, czy pozyskano dofinansowanie/dotacje
	Opracowywanie sprawozdań z realizacji zadań GPOnZ zgodnie z przepisami co dwa lata, następnie przedstawienie sprawozdania na sesji Rady Miasta.	Czy opracowano sprawozdania, czy były prezentowane na sesji
	Egzekwowanie zasad ochrony materialnego dziedzictwa kulturowego w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.	Czy i jakie zapisy wprowadzono, zmieniono, dla jakich obiektów
	Wspieranie lub prowadzenie prac porządkowych na terenach zabytkowych cmentarzach, po uprzednim zaopiniowaniu zakresu prac i użytych metod z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.	Ilość przeprowadzonych prac, gdzie, wartość przeznaczonych środków
Dokumentacja dziedzictwa kulturowego	Aktualizacja Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.	Czy aktualizowano Plan
	Aktualizacja gminnej ewidencji zabytków.	Czy wykonano aktualizację
PRIORYTET II: Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców miasta Węgrowa.		
Zwiększenie świadomości kulturowej wśród dzieci i młodzieży przez jej włączenie w różne formy aktywności	Organizacja konkursów historycznych, wydarzeń w oparciu o lokalne dziedzictwo kulturowe.	Ilość zorganizowanych konkursów, ich tematyka, z kim współpracowano
	Promowanie imprez folklorystycznych, warsztatów, przeglądów, festiwali, lokalnych obrzędów, jako produktów turystycznych stanowiących o tożsamości miasta.	Ilość odbytych imprez, ilość wypromowanych imprez, ilość osób uczestniczących
	Upowszechnianie edukacji w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, poprzez zaangażowanie placówek oświatowych, wychowawczych oraz kościelnych w organizowanie warsztatów, pracowni, szkoleń, wykładów we ścisłej współpracy z Miejską Biblioteką Publiczną, Węgrowskim Ośrodkiem Kultury.	Jakie działania zaplanowano, jakie zrealizowano, z kim współpracowano
	Organizacja wycieczek krajoznawczych, rowerowych	

KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
	po najciekawszych miejscach miasta.	
Tworzenie odpowiedniej infrastruktury turystycznej	Wsparcie merytoryczne w celu opracowania tablic informacyjnych zawierających podstawowe informacje na temat najbardziej wartościowych zabytków rejestrowych, które zamieszczone zostaną na zewnątrz obiektów.	Ile tablic umieszczono, gdzie, wartość przeznaczonych środków
	Rozwijanie szlaków turystycznych wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego.	Ilość nowych szlaków, ilość osób odwiedzających szlaki
Promocja historii i dziedzictwa kulturowego	Opracowanie ulotek promujących zabytki miasta (również w formie edukacyjnej).	Czy opracowano, ilość wydanych pozycji, z kim współpracowano, wartość przeznaczonych środków

8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno-prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym GPOnZ będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

• **instrumenty prawne**, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:

- wpis do rejestru zabytków,
- decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
- ustawa Prawo budowlane,
- ustawa Prawo ochrony środowiska,
- ustawa o ochronie przyrody,
- ustawa o gospodarce nieruchomościami,
- ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
- ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.

• **instrumenty finansowe:**

- dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków,
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje,
- współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publiczno-prywatnego” (PPP).

- **instrumenty społeczne:**

- prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego miasta Węgrowa),
- edukacja kulturowa,
- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego,
- współdziałanie z organizacjami społecznymi.

- **instrumenty koordynacji:**

- realizacja projektów i programów miasta Węgrowa dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy (np. strategia rozwoju gminy, plany rozwoju lokalnego, programy ochrony środowiska przyrodniczego, koncepcje, plany rewitalizacji),
- współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

- **instrumenty kontrolne:**

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków,
- oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym miasta Węgrowa,
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja GPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania,
- monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego,
- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów GPOnZ. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

- **źródła krajowe:**

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- dotacje wojewódzkie, powiatowe,
- dotacje gminne,
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów,
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,

- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW),
- fundusze od fundacji,
- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków,
- Fundusz Kościelny.

• **źródła pozostałe:**

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych,
- źródła pozaunijne – Mechanizm Norweski i Mechanizm Finansowy EOG.

9.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań, które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego,
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych,
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków,
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

• **Dotacje Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków** – udzielane są zgodnie z Zarządzeniem nr 14/2021 Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 4 listopada 2021 r. w sprawie wprowadzenia regulaminu naboru wniosków oraz przyznawania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków ze środków budżetu państwa będących w dyspozycji Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

• **Dotacje wojewódzkie i powiatowe**

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa/Powiatu w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy tym zabytku.

Dotacje z budżetu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego – Samorząd realizuje zadania z zakresu ochrony zabytków wynikające z ustawy o samorządzie województwa oraz ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Od ponad 10 lat stara się wspierać działania właścicieli i posiadaczy zabytków, przyznając dotacje celowe na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach. Udział w naborze wniosków jest jedyną możliwością pozyskania funduszy pozostających w dyspozycji Samorządu Województwa Mazowieckiego na działania związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami. Nabór ogłaszany jest przez Zarząd na podstawie uchwały nr 54/11 Sejmiku z dnia 18 kwietnia 2011 r.

Dotacje z budżetu Starostwa Powiatowego w Węgrowie – przyznawane są zgodnie z Uchwałą Nr XLIV/294/2021 Rady Powiatu Węgrowskiego z dnia 25 listopada 2021 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na terenie powiatu węgrowskiego. Wniosek o dotację należy dostarczyć do Starostwa, w terminie do 30 września poprzedzającego rok, w którym planowane jest wykorzystanie dotacji.

• **Dotacje gminne**

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustawą o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym dofinansowanie na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielone przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała podjęta przez radę gminy.

Dotacje z budżetu Miasta Węgrowa – przyznawane są zgodnie z Uchwałą Nr XXXVI/232/2009 Rady Miejskiej Węgrowa z dnia 24 kwietnia 2009 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Kompletne wnioski o dotację należy składać w Sekretariacie Urzędu Miejskiego w Węgrowie ul. Rynek Mariacki 16, w terminach każdorazowo wyznaczanych i ogłaszanych przez Burmistrza Miasta Węgrowa w Biuletynie Informacji Publicznej oraz na tablicy ogłoszeń Urzędu Miasta.

Poniżej przedstawione dane wykaz dotacji udzielonych w ostatnich latach. Łącznie w latach 2019-2021 przyznano dotację w wysokości 314 000,00 zł.

Tabela nr 5. Przyznane dotacje na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków w latach 2019-2021

2019 r.				
LP.	WNIOSKODAWCA	ZAKRES PRAC LUB ROBÓT	KWOTA DOTACJI W ZŁ	
1	Parafia Rzymskokatolicka Wniebowzięcia N.M.P. w Węgrowie	Wymiana starych okien drewnianych na nowe drewniane w takim samym wyglądzie w Kaplicy Łubieńskich na cmentarzu parafialnym przy ul. Kościuszki w Węgrowie	67500 zł	
2	Towarzystwo Miłośników Ziemi Węgrowskiej	Prace konserwatorskie nagrobka ks. Jana Roguskiego z cmentarza parafialnego w Węgrowie wpisanego do rejestru zabytków	5000 zł	
3	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Piotra z Alkantary i św. Antoniego z Padwy	Prace ratunkowo-konserwatorskie polichromii ściennej w krużganku dawnego klasztoru O. Reformatów, I poł. XVIII w. z kościoła pw. św. Piotra z Alkantary i św. Antoniego z Padwy w Węgrowie	67500 zł	
4	Parafia Ewangelicko Augsburska w Węgrowie	Prace pielęgnacyjne drzewostanu na terenie cmentarza ewangelickiego przy ul. Ewangelickiej w Węgrowie wpisanego do rejestru zabytków	10.000 zł	
RAZEM			150.000 zł	
2020 r.				
LP.	WNIOSKODAWCA	ZAKRES PRAC LUB ROBÓT	KWOTA DOTACJI W ZŁ	ROZLICZONA KWOTA DOTACJI
1	Towarzystwo Miłośników Ziemi Węgrowskiej	Prace konserwatorskie nagrobka rodziny Szelażek zlokalizowanego na cmentarzu parafialnym w Węgrowie	25.000 zł	25.000 zł
2	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Piotra z Alkantary i św. Antoniego z Padwy	Wykonanie prac budowlanych związanych z rewitalizacją budynku dawnego klasztoru w Węgrowie, z remontem konserwatorskim, przebudową, rozbudową i nadbudową obiektu ze zmianą sposobu użytkowania części obiektu na Centrum dialogu Kultur	75.000 zł	75.000 zł
3	Parafia Rzymskokatolicka pw. Wniebowzięcia NMP w Węgrowie	„Prowadzenie robót budowlanych oraz prac remontowo-konserwatorskich związanych z adaptacją na potrzeby liturgiczne pomieszczenia zakrystii północnej tzw. „skarbcza” w zabytkowym budynku kościoła pw. Wniebowzięcia NMP w Węgrowie”	50.000 zł	Uchwała w sprawie przyznania dotacji została uchylona przez Regionalną Izbę Obrachunkową
RAZEM			150.000 zł	100.000 zł

2021 r.				
LP.	WNIOSKODAWCA	ZAKRES PRAC LUB ROBÓT	KWOTA DOTACJI W ZŁ	ROZLICZONA KWOTA DOTACJI
1	Parafia Rzymskokatolicka św. Piotra z Alkantary i św. Antoniego z Padwy	„Wykonanie prac konserwatorskich malowidła ściennego w Sali Fundatora znajdującego się na piętrze, w skrzydle południowym klasztoru poreformackiego przy kościele wpisanym do rejestru zabytków”	10.639 zł	10.639 zł
2	Parafia Rzymskokatolicka św. Piotra z Alkantary i św. Antoniego z Padwy	„Przeprowadzenie prac konserwatorskich przy zabytkowym, XVIII wiecznym obrazie Św. Piotra z Alkantary z wyposażenia kościoła wpisanego do rejestru zabytków”	2.641 zł	2.641 zł
3	Parafia Rzymskokatolicka św. Piotra z Alkantary i św. Antoniego z Padwy	„Przeprowadzenie prac konserwatorskich przy zabytkowych polichromiach ściennych znajdujących się w przestrzeni krużganków klasztoru O. Reformatów z kościoła parafialnego wpisanego do rejestru zabytków”	24.720 zł	24.720 zł.
4	Caritas Diecezji Drohiczyńskiej	„Wykonanie projektu budowlanego oraz zakup i montaż instalacji odgromowej budynku dawnego klasztoru i kolegium ks. Komunistów (Bartoszków) wpisanego do rejestru zabytków”	62.000 zł	26.000 zł (kwota 36.000 zł. zwrócona)
RAZEM			100.000 zł	64.000 zł

9.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe

• Rządowy Program Odbudowy Zabytków

Rządowy Program Odbudowy Zabytków jest rządowym programem, który oferuje jednostkom samorządu terytorialnego możliwość wsparcia zadań inwestycyjnych w ramach zadań wnioskodawcy polegających na ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dofinansowane z programu może być przeznaczone na finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się z ewidencji zabytków, a także na udzielenie przez jednostkę samorządu terytorialnego dotacji o której mowa w art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podmiotowi trzeciemu z zachowaniem przepisów prawa regulujących przekazywanie takich dotacji.

Każdy samorząd może złożyć maksymalnie 10 wniosków w trzech kategoriach: do 150 000,00 zł, do 500 000,00 zł i do 3 500 000,00 zł.

Dofinansowane może być przyznane w wysokości maksymalnie 98 % wartości inwestycji.

Pełne informacje dotyczące naboru wniosków do programu wraz z instrukcją i ogłoszeniem o naborze znajdują się na stronie Banku Gospodarstwa Krajowego.

• Konkurs „Zabytek Zadbany”

„Zabytek Zadbany” jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 r. podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Obiekty można zgłaszać w 6 kategoriach:

1) Utrwalenie wartości zabytkowej obiektu;

- 2) Rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu (w tym założenia dworskie i pałacowe);
- 3) Adaptacja obiektów zabytkowych;
- 4) Architektura i budownictwo drewniane;
- 5) Architektura przemysłowa i budownictwo inżynierskie;
- 6) Kategoria specjalna: właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem.

• Fundusz Termomodernizacji i Remontów

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię cieplną.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły – wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

• Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych.

W ramach NFOŚiGW realizowane są projekty termomodernizacji zabytkowych budynków. Remonty termomodernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia energii elektrycznej i ciepłej. Dodatkowo prace remontowe będą miały również walor konserwatorski, gdyż zostaną przeprowadzone w obiektach zabytkowych, cennych dla kultury narodowej.

• Program Kultura – Interwencje

Organizatorem Programu Kultura – Interwencje jest Narodowe Centrum Kultury. Celem strategicznym Programu jest tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym.

Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura – Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

• Finansowanie z fundacji

Kolejną możliwością pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź – KGHM, Fundację PGNiG, Fundację Orange.

• **Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków**

Dnia 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania. Fundusz początkowo zasilony zostanie z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywien wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia. Grzywny, które były zasądzone przez sądy, były rażąco niskie. Niektórym opłacało się więc niszczyć zabytek, a grzywnę wpisać np. w koszty inwestycyjne. Kary administracyjne są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od 1 stycznia 2018 r.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powódzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu będzie dysponował Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

• **Fundusz dopłat z Banku Gospodarstwa Krajowego w Warszawie**

Celem rządowego programu bezzwrotnego finansowego wsparcia budownictwa jest zwiększenie zasobu lokali mieszkalnych oraz lokali i pomieszczeń z zakresu pomocy społecznej, służących zaspokajaniu potrzeb osób o niskich i przeciętnych dochodach.

• **Fundusz Kościelny**

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87 z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie.

Kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo.

Szczegółowe informacje dotyczące zasad postępowania przy udzielaniu dotacji z Funduszu Kościelnego ogłasza Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, zwanego dalej „MSWiA”, oraz w BIP MSWiA.

9.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

• **Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ochrona Zabytków**

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

W ramach Programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- 1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
- 2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);

3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);

4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

• Program „Infrastruktura kultury”

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

• Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami:

1) niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentacja zasobów dziedzictwa archeologicznego z wykorzystaniem metod tradycyjnych i nowoczesnych, m.in. badań powierzchniowych, prospekcji podwodnej, badań geofizycznych, prospekcji lotniczej, skaningu laserowego;

2) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

9.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków może odbywać się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej.

• Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FEnIKS)

Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (inaczej FEnIKS) na lata 2021-2027 to następca Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko (PO IiŚ). Budżet wynosi ponad 25 miliardów euro (w formie dotacji, instrumentów finansowych i instrumentów łączących finansowanie zwrotne oraz dotacyjne) i będzie przeznaczony na kluczowe projekty środowiskowe, energetyczne oraz transportowe, a także na wsparcie w obszarze kultury i ochrony zdrowia.

Głównym celem Programu jest poprawa warunków rozwoju kraju poprzez budowę infrastruktury technicznej i społecznej zgodnie z założeniami rozwoju zrównoważonego, w tym poprzez m.in. wzmocnienie roli kultury w rozwoju społecznym i gospodarczym. Program ma przyczynić się m.in. do wzmocnienia ochrony zabytków o krajowym i światowym znaczeniu, zarówno ruchomych, jak i nieruchomych. Wsparcie ukierunkowane zostanie na tworzenie odpowiednich warunków infrastrukturalnych stymulujących do aktywnego uczestnictwa w kulturze i w życiu społecznym, w tym eliminację barier w dostępie do kultury

dla grup z różnych przyczyn wykluczonych. Zastosowane rozwiązania infrastrukturalne, w tym nowoczesne technologie, umożliwią tworzenie innowacyjnej oferty kulturalnej, rozszerzanie jej o nowe formy działalności i cele lub będą przyczyniać się do zwiększenia atrakcyjności świadczonej oferty, w celu budowania przewag konkurencyjnych w aspekcie zarówno gospodarczym jak i społecznym.

Inwestycje będą wspierały procesy transformacji cyfrowej poprzez rozwój infrastruktury, zakup wyposażenia i technologii umożliwiających rozszerzenie grup odbiorców realizowanej oferty (zwiększenie dostępności kultury poprzez umożliwienie korzystania z niej grupom dotychczas wykluczonym np. niepełnosprawni; zwiększenie zasięgu oferty – upowszechnianie oferty on-line) oraz zapewnienie bezpieczeństwa funkcjonowania w warunkach różnego rodzaju kryzysów (na podstawie doświadczeń związanych z wystąpieniem pandemii Covid-19).

Wsparciem zostaną objęte państwowe i współprowadzone instytucje kultury, biblioteki przechowujące Narodowy Zasób Biblioteczny oraz publiczne szkoły i uczelnie artystyczne. Ponadto o wsparcie mogą ubiegać się jednostki samorządu terytorialnego, ngo oraz kościoły i związki wyznaniowe w zakresie prowadzonej działalności kulturalnej, zlokalizowane na obszarach wpisanych na listę UNESCO lub Pomników Historii.

Zakres wsparcia w ramach celu szczegółowego obejmuje także działania infrastrukturalne mające na celu ochronę i zachowanie otoczenia zabytkowych obiektów. Niejednokrotnie inwestycje będą realizowane w bliskim sąsiedztwie lub na terenie objętym planem rewitalizacji, co wpłynie korzystnie na ogólny rozwój większych obszarów.

Wszystkie ww. typy działań będą mogły być realizowane w formule projektów partnerskich, które przyczynią się do lepszego zarządzania dziedzictwem kulturowym i promowania dziedzictwa kulturowego, co w konsekwencji wpłynie na większą identyfikację społeczeństwa z danym miejscem.

Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury – 700 000 000 euro.

• Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021-2027

Priorytet II: Zaawansowane usługi cyfrowe – jednym z celów programu jest stymulowanie rynku ponownego wykorzystywania zasobów kultury i danych naukowych. Powstałe e-usługi powinny zapewnić zdalny dostęp do unikalnych narzędzi oraz umożliwić przetwarzanie, analizę, bezpieczne gromadzenie i archiwizację dużych zbiorów danych, co będzie skutkowało przyspieszeniem rozwoju takich obszarów jak np.: kultura i rozrywka, motoryzacja, e-zdrowie, transport, bezpieczeństwo publiczne, energetyka, technologie finansowe czy rolnictwo.

2.1 Wysoka jakość i dostępność e-usług publicznych – np. tworzenie, rozwój, integracja e-usług publicznych, wykorzystanie potencjału informacji sektora publicznego (ISP) i technologii w administracji z zastosowaniem np. analiz wielkich zbiorów danych oraz metod sztucznej inteligencji.

2.3 Cyfrowa dostępność i ponowne wykorzystanie informacji – np. digitalizacja zasobów kultury, administracji i nauki (m.in. dane z badań naukowych oraz zasobów edukacyjnych finansowanych ze środków publicznych). Program zakłada podejmowanie działań zwiększających otwartość oraz poziom ponownego wykorzystania danych z zasobów kultury (w tym niebędących ISP), nauki i administracji. Wsparcie będzie udzielane również na budowę lub modernizację i udostępnianie rozwiązań informatycznych do prowadzenia zaawansowanej analityki danych z wykorzystaniem nowych technologii.

Beneficjentami Programu mogą być m.in.: instytucje kultury, przedsiębiorcy, obywatele, NGO.

• Kreatywna Europa 2021-2027

Kreatywna Europa (Creative Europe) to program Komisji Europejskiej, którego celem jest wsparcie ponadnarodowych działań europejskich sektorów kultury, audiowizualnego i kreatywnego w obszarze kultury i sztuki przyczyniających się do budowania kompetencji, profesjonalizacji i zwiększania konkurencyjności sektorów na rynku globalnym, wpływ na zwiększanie dostępu do kultury i sztuki, docieranie do nowych grup odbiorców i zwiększanie uczestnictwa w kulturze, rozwój współpracy międzynarodowej oraz wsparcia ponadnarodowego obiegu europejskich dzieł i twórców, ochrony i propagowania różnorodności kulturowej i językowej oraz europejskiego dziedzictwa kulturowego, wykorzystanie technologii i wdrażanie innowacji w

sektorach oraz dostosowania sektorów do zmiany cyfrowej.

W ramach nowej edycji Programu istotne będą także wsparcie sektorów w odbudowie po kryzysie wywołanym pandemią COVID-19, zrównoważony rozwój i zielona transformacja sektorów, równość i równouprawnienie oraz włączanie społeczne poprzez kulturę i sztukę.

Program będzie wdrażany poprzez komponenty:

- komponent Media – wspierający działania sektora audiowizualnego,
- komponent Kultura – wspierający działania sektorów kultury i kreatywnego,
- komponent międzysektorowy – wspierający rozwój innowacji w projektach łączących sektory kultury, kreatywny i audiowizualny, a także sektor wysokiej jakości mediów informacyjnych i rozwój umiejętności krytycznego korzystania z mediów.

10. Podsumowanie

GPOnZ stanowić będzie element polityki samorządowej, pozwalający na podejmowanie zaplanowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kultury. Jako materiał bazowy może być wykorzystywany przez środowiska badawcze i naukowe, właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych oraz osoby zainteresowane kulturą i dziedzictwem kultury. Opracowanie służyć będzie rozwojowi miasta przez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystania zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne.

W GPOnZ wskazano działania skierowane na poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Dokument uwzględnia uwarunkowania prawne, zewnętrzne oraz wewnętrzne w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego. Wskazane w nim kierunki działania, tzw. priorytety, szczegółowo opisują zakres oraz cel danego zamierzenia. Realizacja celów zawartych w GPOnZ poprawi w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, wzmocni lokalne wartości oraz wspólne korzenie.

Określono również źródła finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wraz z jego otoczeniem. Finansowanie może odbywać się ze źródeł publicznych (np. budżet państwa, budżet własny miasta, budżet jednostek samorządowych – powiatu i województwa, środki unijne, inne źródła zagraniczne), a także ze źródeł prywatnych (osób fizycznych, organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji, osób prawnych itp.).

11. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
3. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym
4. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane
5. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska
6. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody
7. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami
8. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej
9. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem
10. Materiały udostępnione przez Urząd Miasta w Węgrowie
11. „Katalog zabytków sztuki w Polsce” pod redakcją I. Halickiej, H. Sygetyńskiej
12. Stanisław Grądzki, Arkadiusz Kołodziejczyk „Węgrów przeszłość i przyszłość miasta”
13. Praca zbiorowa pod redakcją Arkadiusza Kołodziejczyka i Tadeusza Swata „Węgrów dzieje miasta i okolic w latach 1441-1944
14. Józef Kazimierski „Z dziejów Węgrowa w XV-XVII wieku”, w: Rocznik Mazowiecki 3, 1997 r., s. 26-282
15. www.wegrow.com.pl;
16. www.nid.pl
17. www.nimoz.pl
18. www.zabytek.pl
19. www.stat.gov.pl/gus
20. www.isap.sejm.gov.pl

12. Spis tabel

1. Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie miasta Węgrowa
2. Tabela nr 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie miasta Węgrowa
3. Tabela nr 3. Analiza SWOT
4. Tabela nr 4 Zakres działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym miasta Węgrowa
5. Tabela nr 5. Przyznane dotacje na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków w latach 2019-2021

13. Załączniki

Załącznik nr 1. Spis obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków

LP.	ADRES	OBIEKT
1	Węgrów, Al. Siedleckie 6/8	dom
2	Węgrów, ul. Barbasiewicza 1	młyn
3	Węgrów, ul. Barbasiewicza 1	kapliczka z figurą św. Antoniego
4	Węgrów, ul. Barbasiewicza 1	dom
5	Węgrów, ul. Ewangelicka	cmentarz ewangelicko - augsburski
6	Węgrów, ul. Ewangelicka	kaplica cmentarna na cmentarzu ewangelicko - augsburski
7	Węgrów, ul. Ewangelicka 22	dom
8	Węgrów, ul. Gdańska 1	dom
9	Węgrów, ul. Gdańska 2	Dom Lipki
10	Węgrów, ul. Gdańska 3	dom

11	Węgrów, ul. Gdańska 6	oficyna
12	Węgrów, ul. Gdańska 12/14	dom
13	Węgrów, ul. Gdańska 18	dom
14	Węgrów, ul. Gdańska 22	dom
15	Węgrów, ul. Gdańska 24	dom
16	Węgrów, ul. Gdańska 26	dom
17	Węgrów, ul. Gdańska 34	dom
18	Węgrów, ul. Gdańska 36	dom
19	Węgrów, ul. Gdańska 38	magazyn, ob. dom
20	Węgrów, ul. Gdańska 40	figura Matki Boskiej Niepokalanego Poczęcia w zespole
21	Węgrów, ul. Gdańska 40/42	dom
22	Węgrów, ul. Gdańska 63	dom
23	Węgrów, ul. Gdańska 75	dom
24	Węgrów, ul. Gdańska 92	dom
25	Węgrów, ul. Gościniec Niepodległości	Upamiętnienie budowy Gościńca Niepodległości
26	Węgrów, ul. Gościniec Niepodległości	krzyż przydrożny
27	Węgrów, ul. Gościniec Niepodległości	pomnik na grobie Powstańców z 1863 r.
28	Węgrów, ul. Joselewicza	cmentarz żydowski - lapidarium
29	Węgrów, ul. Kilińskiego 1	dom
30	Węgrów, ul. Kilińskiego 2	dom
31	Węgrów, ul. Kilińskiego 5	dom
32	Węgrów, ul. Kilińskiego 8	dom
33	Węgrów, ul. Kilińskiego 9	dom
34	Węgrów, ul. Kilińskiego 10	dom
35	Węgrów, ul. Kilińskiego 11	dom
36	Węgrów, ul. Kilińskiego 12/14	dom
37	Węgrów, ul. Kilińskiego 13	dom
38	Węgrów, ul. Kilińskiego 15/17	dom
39	Węgrów, ul. Kilińskiego 16	dom
40	Węgrów, ul. Kilińskiego 18	dom
41	Węgrów, ul. Kilińskiego 20	dom
42	Węgrów, ul. Kościelna 2	klasztor zgromadzenia ks. ss. Komunistów
43	Węgrów, ul. Kościelna 4	Upamiętnienie Ofiar Terroru Stalinowskiego
44	Węgrów, ul. Kościelna 4/4a	klasztor zgromadzenia ks. ss. Komunistów
45	Węgrów, ul. Kościelna 6	klasztor zgromadzenia ks. ss. Komunistów
46	Węgrów, ul. Kościuszki	brama boczna cmentarza rzymskokatolickiego parafialnego
47	Węgrów, ul. Kościuszki	brama główna cmentarza rzymskokatolickiego parafialnego
48	Węgrów, ul. Kościuszki	kaplica cmentarna pw. Przemienienia Pańskiego i Matki Boskiej
49	Węgrów, ul. Kościuszki	cmentarz rzymskokatolicki parafialny
50	Węgrów, ul. Kościuszki	młyn motorowy w zespole dworskim
51	Węgrów, ul. Kościuszki 1	dom
52	Węgrów, ul. Kościuszki 1a	oficyna
53	Węgrów, ul. Kościuszki 3	kamienica
54	Węgrów, ul. Kościuszki 4	kamienica
55	Węgrów, ul. Kościuszki 7a	dom
56	Węgrów, ul. Kościuszki 9	dom
57	Węgrów, ul. Kościuszki 11	dom
58	Węgrów, ul. Kościuszki 17	dom
59	Węgrów, ul. Kościuszki 21	dom
60	Węgrów, ul. Kościuszki 24	dom
61	Węgrów, ul. Kościuszki 25	dom
62	Węgrów, ul. Kościuszki 26	dom
63	Węgrów, ul. Kościuszki 27	brama boczna w zespole poreformackim
64	Węgrów, ul. Kościuszki 27	figura Matki Boskiej Niepokalanego Poczęcia w zespole
65	Węgrów, ul. Kościuszki 27	klasztor w zespole poreformackim
66	Węgrów, ul. Kościuszki 27	ogrodzenie w zespole poreformackim
67	Węgrów, ul. Kościuszki 27	Park Armii Krajowej w zespole poreformackim
68	Węgrów, ul. Kościuszki 27	brama główna w zespole poreformackim
69	Węgrów, ul. Kościuszki 27	zespół klasztorny poreformacki
70	Węgrów, ul. Kościuszki obok nr 27	studnia

71	Węgrów, ul. Kościuszki 27/29	kościół parafialny rzymskokatolicki pw. św. Piotra z Alkantary i św. Antoniego Padewskiego
72	Węgrów, ul. Kościuszki 34	budynek gospodarczy
73	Węgrów, ul. Kościuszki 34	dom
74	Węgrów, ul. Kościuszki 35	dom
75	Węgrów, ul. Kościuszki 37	dom
76	Węgrów, ul. Kościuszki 38	dom
77	Węgrów, ul. Kościuszki 41/43	dom
78	Węgrów, ul. Kościuszki 42	kapliczka przydrożna z figura Matki Boskiej Niepokalanego Poczęcia
79	Węgrów, ul. Kościuszki 46	dom
80	Węgrów, ul. Kościuszki 47	dom
81	Węgrów, ul. Kościuszki 48	dom
82	Węgrów, ul. Kościuszki 54	krzyż przydrożny
83	Węgrów, ul. Kościuszki 58/60	dom
84	Węgrów, ul. Kościuszki 65/67	dom
85	Węgrów, ul. Kościuszki 69a/71	budynek gospodarczy
86	Węgrów, ul. Kościuszki 69a/71	dom
87	Węgrów, ul. Kościuszki 70	dom
88	Węgrów, ul. Kościuszki 79	dom
89	Węgrów, ul. Kościuszki 81	dom
90	Węgrów, ul. Kościuszki 82/84	dom
91	Węgrów, ul. Kościuszki 87	dom
92	Węgrów, ul. Kościuszki 107	figura przydrożna św. Jana Nepomucena
93	Węgrów, ul. Kościuszki 201	figura Matki Boskiej Niepokalanego Poczęcia w zespole
94	Węgrów, ul. Kościuszki 201	pozostałości parku w zespole dworskim
95	Węgrów, ul. Kościuszki 201	dwór w zespole dworskim
96	Węgrów, ul. Kościuszki 201	kaplica w zespole dworskim
97	Węgrów, ul. Kowalska 2	kuźnia
98	Węgrów, ul. Kowalska 3	dawna manufaktura sukna, ob. dom
99	Węgrów, ul. Kowalska 5	dawny browar, ob. dom
100	Węgrów, ul. Ludwisarska 14	ludwisarnia
101	Węgrów, ul. Mickiewicza 3	budynek gimnazjum, ob. Liceum Ogólnokształcące
102	Węgrów, ul. Mickiewicza 11	dom
103	Węgrów, ul. Mickiewicza 15	dom
104	Węgrów, ul. Nadrzeczna 13	dom
105	Węgrów, ul. Narutowicza 1	dom
106	Węgrów, ul. Narutowicza 2	dom
107	Węgrów, ul. Narutowicza 3	dom
108	Węgrów, ul. Narutowicza 4	dom
109	Węgrów, ul. Narutowicza 6	dom
110	Węgrów, ul. Narutowicza 8	dom
111	Węgrów, ul. Narutowicza 9	kamienica
112	Węgrów, ul. Narutowicza 10	dom
113	Węgrów, ul. Narutowicza 13	dom
114	Węgrów, ul. Narutowicza 14	dom
115	Węgrów, ul. Narutowicza 15	dom
116	Węgrów, ul. Narutowicza 18	dom
117	Węgrów, ul. Narutowicza 20	kościół pw. Św. Trójcy w zespole kościoła ewangelicko - augsburskiego
118	Węgrów, ul. Narutowicza 20	brama główna w zespole kościoła ewangelicko - augsburskiego
119	Węgrów, ul. Narutowicza 20	dawna plebania w zespole kościoła ewangelicko - augsburskiego
120	Węgrów, ul. Narutowicza 20	zespół kościoła ewangelicko - augsburskiego
121	Węgrów, ul. Narutowicza 21	dom
122	Węgrów, ul. Obrębowa 13	dom
123	Węgrów, ul. Obrębowa 18	stodoła
124	Węgrów, ul. Obrońców Westerplatte 3	kapliczka z figurą Matki Boskiej
125	Węgrów, ul. Ogrodowa	obora

126	Węgrów, ul. Ogrodowa	stajnia
127	Węgrów, ul. Ogrodowa 13	stodoła
128	Węgrów, ul. Piłsudskiego 8	dom
129	Węgrów, ul. Piłsudskiego 10	dom
130	Węgrów, ul. Piłsudskiego 11	dom
131	Węgrów, ul. Piłsudskiego 23	krzyż przydrożny
132	Węgrów, ul. Piłsudskiego 24/26	dom
133	Węgrów, ul. Piwna 4	dom
134	Węgrów, ul. Piwna 16	dom
135	Węgrów, ul. Piwna 23	dom
136	Węgrów, ul. Piwna 25	dom
137	Węgrów, ul. Piwna 29	dom
138	Węgrów, ul. Piwna 30	dom
139	Węgrów, ul. Piwna 35	dom
140	Węgrów, ul. Piwna 46	dom
141	Węgrów, ul. Piwna 48	dom
142	Węgrów, ul. Piwna 56	dom
143	Węgrów, ul. Piwna 58	dom
144	Węgrów, ul. Poprzeczna 5	dom
145	Węgrów, ul. Rynek Mariacki	dzwonnica I w zespole kościoła farnego, parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP
146	Węgrów, ul. Rynek Mariacki	dzwonnica II w zespole kościoła farnego, parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP
147	Węgrów, ul. Rynek Mariacki	kościół farny, parafialny pw. Wniebowzięcia NMP
148	Węgrów, ul. Rynek Mariacki	zespół kościoła farnego, parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP
149	Węgrów, ul. Rynek Mariacki	brama główna w zespole kościoła farnego, parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP
150	Węgrów, ul. Rynek Mariacki	bramka boczna pld. w zespole kościoła farnego, parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP
151	Węgrów, ul. Rynek Mariacki	ogrodzenie w zespole kościoła farnego, parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP
152	Węgrów, ul. Rynek Mariacki	brama główna w zespole kościoła farnego, parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP
153	Węgrów, ul. Rynek Mariacki	figura Matki Boskiej w zespole kościoła farnego, parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP
154	Węgrów, ul. Rynek Mariacki	figura św. Antoniego w zespole kościoła farnego, parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP
155	Węgrów, ul. Rynek Mariacki 3	kamienica
156	Węgrów, ul. Rynek Mariacki 7	kamienica
157	Węgrów, ul. Rynek Mariacki 7a	oficyna
158	Węgrów, ul. Rynek Mariacki 9	kamienica
159	Węgrów, ul. Rynek Mariacki 10	kamienica
160	Węgrów, ul. Rynek Mariacki 11	zajazd, tzw. Dom Gdański
161	Węgrów, ul. Rynek Mariacki 13	zajazd
162	Węgrów, ul. Rynek Mariacki 14	kamienica
163	Węgrów, ul. Rynek Mariacki 15	kamienica
164	Węgrów, ul. Rynek Mariacki 16	kamienica
165	Węgrów, ul. Rynek Mariacki 17	kamienica
166	Węgrów, ul. Rynek Mariacki 21	kamienica
167	Węgrów, ul. Rynek Mariacki 21a (dawny nr 22)	kamienica
168	Węgrów, ul. Strażacka 3	plebania w zespole kościoła parafialnego rzymskokatolickiego pw. Wniebowzięcia NMP
169	Węgrów, ul. Szamoty 5	dom
170	Węgrów, ul. Szamoty 15/17	dom
171	Węgrów, ul. Szamoty 26	dom
172	Węgrów, ul. Szamoty 33	szkoła
173	Węgrów, ul. Szamoty 40	dom
174	Węgrów, ul. Szeroka 7	kapliczka przydrożna z figura Matki Boskiej
175	Węgrów, ul. Zwycięstwa 3	dom

176	Węgrów, ul. Zwycięstwa 5	dom
177	Węgrów, ul. Zwycięstwa 11/13	dom
178	Węgrów, ul. Zwycięstwa 12/14	dom
179	Węgrów, ul. Zwycięstwa 17	dom
180	Węgrów, ul. Zwycięstwa 22	dom
181	Węgrów, ul. Zwycięstwa 26	dom
182	Węgrów, ul. Zwycięstwa 28	dom
183	Węgrów, ul. Zwycięstwa 30	dom
184	Węgrów, ul. Zwycięstwa 38	dom
185	Węgrów, ul. Zwycięstwa 49	dom
186	Węgrów, ul. Zwycięstwa 58	krzyż przydrożny

Załącznik nr 2. Stanowiska archeologiczne na terenie miasta Węgrowsa

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	NR OBSZARU AZP	NR STANOWISKA NA OBSZARZE	FUNKCJA OBIEKTU	KULTURA	CHRONOLOGIA
1	Węgrów (d. Miedzanka)	52-76	24	punkt osadnictwa		okres nowożytny
2	Węgrów	53-76	1	ślad osadnictwa	?	epoka kamienia, mezolit
3	Węgrów	53-76	2	ślad osadnictwa	?	epoka kamienia, mezolit
4	Węgrów	53-76	3	?	?	epoka kamienia, paleolit
				?	trzcinińska	epoka brązu
				?	grobow kloszowych	epoka brązu
				?	pucharów lejkowatych	neolit
				?	ceramiki grzebykowo dołkowej	neolit
5	Węgrów	53-76	4	osada ?	łużycka	III - IV okres epoki brązu
6	Węgrów	53-76	5	ślad osadnictwa	grobow kloszowych	wczesna epoka żelaza
7	Węgrów	53-76	6	ślad osadnictwa	łużycka	epoka brązu
8	Węgrów	53-76	7	cmentarzysko	?	okres wł. rzymskich
9	Węgrów	53-76	8	grób ciałopalny	?	późny okres. wł. rzymskich
10	Węgrów	53-76	9	skarb	?	okres wł. rzymskich
11	Węgrów	53-76	10		?	okres wł. rzymskich
12	Węgrów	53-76	11	ślad osadnictwa		okres wczesnośredniowieczny XI- XX w. lub XII w.
13	Węgrów	53-76	12	?		okres wczesnośredniowieczny ?
14	Węgrów	53-76	13	?		okres średniowiecza
15	Węgrów	53-76	15	piec hutniczy	?	?
16	Nowiny	53-76	16	ślad osadnictwa	trzcinińska	wczesna epoka brązu
17	Węgrów (d. Gaj)	53-76	17	ślad osadnictwa	łużycka	III - IV okres epoki brązu
18	Węgrów (d. Gaj)	53-76	18	osada	łużycka	wczesna epoka brązu
19	Węgrów (d. Gaj)	53-76	19	cmentarzysko ciałopalne popielnicowe	?	?
20	Węgrów	53-76	20	ślad osadnictwa		okres wczesnośredniowieczny (młodsze fazy)
21	Węgrów	53-76	21	osada	przeworska	?
22	Węgrów	53-76	22	osada	?	okres późn. okresu wł. rzymskich
23	Węgrów	53-76	23	ślad osadnictwa	?	?

24	Węgrów	53-76	24	cmentarzysko: skupisko I	łużycka	epoka brązu
				cmentarzysko: skupisko II	łużycka	epoka brązu
				cmentarzysko: skupisko III	trzcieniecka	?
					trzcieniecka	epoka brązu IV - V okres
25	Węgrów (d. Nowiny)	53-76	25	osada	przeworska	?
26	Węgrów (d. Nowiny)	53-76	26	śląd osadnictwa	przeworska	?
27	Węgrów (d. Nowiny)	53-76	27	osada	przeworska	?
28	Węgrów (d. Zelce)	53-76	28	śląd osadnictwa	?	starożytność
29	Węgrów	53-76	29	śląd osadnictwa	?	?
30	Węgrów	53-76	30	śląd osadnictwa	trzcieniecka ?	?
				osada	przeworska	?
31	Węgrów	53-76	31	osada		okres wczes. średniow. XI- XIII w.
32	Węgrów	53-76	32	śląd osadnictwa	?	?
				śląd osadnictwa		okres wczes. średniow. (młodsze fazy) XII - XIII w.?
33	Węgrów	53-76	33	śląd osadnictwa		okres wczes. średniow. XI - XIII w. ?
34	Węgrów	53-76	34	śląd osadnictwa	łużycka ?	?
				śląd osadnictwa	?	?
35	Węgrów	53-76	35	osada	przeworska	?
				śląd osadnictwa		okres wczes. średniow. (młodsze fazy)
36	Węgrów	53-76	38	śląd osadnictwa	łużycka ?	?
37	Węgrów	53-76	39	osada	przeworska	?
38	Węgrów	53-76	40	śląd osadnictwa	łużycka	?
				osada	przeworska	?
39	Węgrów	53-76	41	osada	przeworska	?
40	Węgrów	53-76	42	osada	przeworska	?
41	Węgrów	53-76	45	cmentarz przy kościółce farnym		
42	Węgrów	53-76	46	ratusz (fundamenty)		XVII w.
43	Węgrów	53-76	47	śląd osadnictwa		XVII w.
				śląd osadnictwa		XVIII w.
				śląd osadnictwa		XIX w.
44	Węgrów	53-76	48	Osada	łużycka	Epoka brązu
				Osada		Okres wpływów rzymskich
				Osada		Wczesne średniowiecze
				osada		Późne średniowiecze – okres nowożytny
45	Węgrów	53-76	49	rynek miasta lokacyjnego		1441 r.
				ratusz (fundamenty)		XVII w.
46	Węgrów	53-76	50	miasto lokacyjne (stare miasto)		1441 r.
47	Węgrów	53-76	51	Nowe Miast0		1621 r.
48	Węgrów	53-76	59	Miasto historyczne		Od XV w.
49	Węgrów	54-76	19	osada		Okres prądziejowy

	Ruszczyzna, Ruchna					
50	Węgrów Kolonia Jarnice- Las	54-76	20	Osada		Późne średniowiecze
				Punkt osadniczy		Wczesne średniowiecze
				Ślad osadnictwa		Okres nowożytny
51	Węgrów Ruszczyzna	54-76	21	Ślad osadnictwa		Okres prądziejowy